

Poštnina plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET.

E. Justič: Glava Indijanca (lesorez).

Tedenska revija

Štev. 8.

Ljubljana, dne 24. avgusta 1928.

Leto II.
Knjiga 4

Cvetko Golar

Poet Andrej

(Konec)

Izba je bila velika in nizka, imela je tri majhna okna, ki so bila preprežena z železnimi križi. Sólnce ni sijalo vanjo, ker se je njej nasproti širila položna slamnata streha, vsa razdrapana in mestoma obrastla z mahom. V kotu pri vratih je bilo razmetano čevljarско orodje, stal je trinožni stolček, ki se ga je tiščala vegasta mižica, našarjena z usnjenimi krpami, žbicami, šilom in dreto. Tik stene je bila nizka postelja, in na njej je ležal pod rdečo zakrpno odejo poet Andrej. Težko je dihal in njegova glava je bila pogreznjena globoko v plevnico, da se je komaj razločilo blede čelo, na katerem so lepeli gosti šopi las. Ob postelji je stal čevljar Blaž, bos in golorok, roke je sklepal in se sklanjal nad bolnika. Še neka ženska je stala tam in je s solznimi očmi strmela predse, po upalem, starikavem licu so ji polzele kaplje in po ostri zarezi tekle v usta.

»Križana nebesa, kaj se mu je le zgodilo,« je vzdihnila.

»Ali ga ne vidiš, Mreta, da je pobit! Saj menda nisi slepa, poglej, kako je udarjen.«

Oba sta gledala napeto mladi obraz bolnikov, ki je bil poln bolečin, upadel in žalosten. Strjena kri se je temno odbijala od mrzle, blede polti na levih sencih, in višnjeve trepalnice so bolno trepetale, kakor bi se hotele odpreti oči, ali vejice so bile zalite s krvjo, ki se jih je trdo in črno sprijela. Desnica, ki je ležala na odeji, je bila stegnjena in prsti, ki se jih je držalo cestno blato, so se včasi krčevito napeli.

»Le zakaj ga nisi slekel, ko si ga prinesel, saj vidiš, da je suknja na njem pretrgana na strani in komolci so prebiti.«

Ženska se je sklonila in brisala blato, ki se je držalo las in vratu, kolikor ga ni zakrival raztrgani ovratnik. Bolnik je tiho zaječal, kakor da je občutil bolečino in mu težko dene, ko se ga je Mreta dotaknila.

»O, saj ni bilo nikogar, da bi mi bil pomagal. Sam sem ga moral zadeti na rame in nesti domov. Res se je šele delal dan, pa na vasi se je že slišalo

vpitje, in Matevžev pes je zatulil. Oh, to je nesreča.«

»Ali praviš, da so ga drugi pobili, kako pa si ga našel?«

»Prav tam je ležal za Knavsovim hlevom, zraven kupa kamenja, še glavo je imel malo više, noge pa v kolo vozu. Zavpil sem, pa sem stopil v hlev, kjer je ležal tisti kosmati Grog. Povedal sem mu, rotíl sem ga, naj ga mi pomaga vzdigniti, pa se je kar delal, da me ne sliši in ne razume. Potlej pa je dejal, da je bil snoči pijan in da ga je videl, saj sta bila žganje. Tale, ki zdaj leži v moji postelji, pa je kar izgínil, takole že proti jutru in se je izpotaknil ter si ubil črepinjo, je pravil Grog.«

»Jej, jej, kaj se vse ne zgodi, zoper smrt pa res ni rože na vrt!«

»Nikar ne vpíj, saj vidiš, da še ni mrtev! Veš, potlej se je pa zbudil pastir in je dejal, da je tale strašno lepo govoril vso noč. Vsem je dal jesti in piti, opominjal jih je, oni so se mu pa smetali.«

»Kdo pa je bil z njim? Ali ni bil sam z beračem?«

»O, polna hiša jih je bila. Tisti je že bil, kako mu pravijo, no, ki ima rdečo brado —«

»Majden —«

»Je že res, je že res. Majden je bil. Pa tisti je tudi bil, ki je služil za hlapca, potlej pa je bil zaprt. Pa tisti, ki je malo krivogled, pa še dva druga, ki jih pastir ni poznal. Majden je vzel klobuk in ga je prvi udaril, potlej pa so še drugi vstali. Tale pa se je najprej lepo poslovil, zjokal se je nad njimi in je šel.«

»Odkod pa je in kam je bil neki namenjen?«

»Nihče ga menda ne pozna, pastir je samo dejal, da je hotel k Matevževi Francki pod okno.«

»Oh, kako je neki bilo! Sam se gotovo ni, so mu že drugi ubili črepinjo.«

»Jaz sem dejal, da ga je tisti Majden, ki je potepuh in razbojnik. Ali nimam prav?«

»Nedolžen je, kakor Jezus, zato so ga hoteli ubiti, rokovnjači! Dal jim je kruha in vina, nasitil jih je in napojil in oni so mu razklali glavo. Ali misliš,

da je bil sam Majden? Saj so bili vsi, ki so ga oropali in si razdelili njegovo blago. Kje hodi Lovrenc z vinom?»

»Bi dejal, da je obsedel pri Matevžu, ali če obljubi, ne pozabi in stori. Saj si ga videla, da je pretakal solze. Menda že gre.«

Duri so se odprle in v izbo je stopil Lovrenc, droben možiček, ki je delal metle. Spal je pri Blažu, v kotu pri peči, na kateri je imel shranjeno svojo šaro. Počasi je prišel bliže, vino je nesel v steklenici, ki jo je zaljubljeno stiskal na prsa, in velika zadovoljnost je bila razlita po njegovem plahem obličju. Njegove vodene oči so se skušale smehljati.

»Vendar si jo prišaral, Lovrenc,« se je oddahnila Mreta in globoko zasopla, »že sem mislila, da te je srečal volk.«

»Ni bilo tisto, ampak Majden in še dva potepuha imajo čudo denarja. Pri Matevžu sede in vino teče od mize kakor od strehe kapnica. Gotovo so koga okradli. Tudi mene so vabili za mizo, jaz pa sem pljunil prednje.«

Lovrenc je stresal glavo in mahal z rokami, da je pljusnilo rdeče vino čez rob steklenice in njegov glas se je tresel, kakor bi mu šlo na jok.

»Saj so kradli in ubijali,« je vzkipel Blaž.

»Saj so kradli in ubijali, pravim.«

»Ali pa veš koga?« je naglo in razburjeno vprašala Mreta. »Našega slirotka so okradli, poglej, ki leži tukaj nedolžen kakor jagnje. O, če je še pravica na svetu, saj bodo padli rablju v pest.«

»Ne kriči, ne vzdihuj, ne skači,« jo je zarotil čevljar. »Ali ne vidiš, da spi. Pusti ga, naj se počije, mogoče se mu pocelijo rane.«

»Ali so ga s koli ali samo z noži?« je vprašal plaho metlar in je trepetal, kakor bi ga tresla huda mrzlica.

»I, tak, Lovrenc, postavi vino na mizo, saj mu vsega razliješ. Naj počaka, kadar se bo zbudil, mu damo piti in se bo videlo, kaj in kako.«

»Ali bo samo vino pil?« se je v skrbeh zavzela Mreta. »Kje pa je klobasa? Blaž, kupi mu klobaso, saj vidiš, da je Lovrenc vse zapil, jaz pa nič zadel nisem.«

»Par kosti je v loncu,« se je hitel opravičevati čevljar. »Vem, da so še gorke.«

»Gola kost še psu ne tekne, pa bo bolniku,« se je obregnila Mreta nanj. »Poslušajta, ali ni vzdihnil.«

»Seveda, in oči odpira in roko bi rad vzdignil.«

Kot da se ga boji, se je čevljar odmaknil od postelje, Lovrenc pa je prijel steklenico z vinom, da jo takoj ponudi bolniku.

»Črnomavška, črnomavška, dajte jo, črnomavško! Nace, udari jo s kolom! Mreta, Nace je tvojo mačko ubil!«

Na dvorišču so se drli otroci, Mreta je skočila od postelje.

»Ti preklicani otroci! Že spet ne dajo miru moji muciki! Oh, to bi jih!« Zagnala se je proti durim, jih naglo odprla, zaloputnila za seboj ter se takoj nato pokazala na dvorišču. Otroci so se razbežali kričaje: »Mreta, tvojo črnomavško je Janez na meh odril! Ali nas povabiš na večerjo?«

»Oh, ne dajo miru,« je vzdihnil Blaž in hitel zapirati okno, nato se je po prstih tihotapil k postelji. Bolni fant je odprl oči in ustne so se nasmehnile. Zašepetal je:

»Črnomavška, v lonček je skočila!«

»Ali si slišal, Blaž, zbudil se je in nekaj govori —«

»Slišal jih je, kako so vpili. Mreta ga je vzbudila. Zakaj je ni nazaj, da bi šla po klobaso, gotovo je lačen.«

»Tovariš, kaj mi je mari za denar! Vse vzemi, pozdravljen prijatelj, ali nikar, pretrdo me božaš —«

»Ali slišiš! Blede se mu —«

»Kaj mi je prišlo na misel, spomnil se je, svojih ubijalcev se je spomnil.«

»Bratci, pomagajte! Bratci, saj vas ne bom izdal, o, usmilite se me —«

»Poslušaj, v sanjah ga bijejo, ubogi fant —«

»Ali naj mu dam vina, ker je tako slab. Mogoče se vzdrami popolnoma.«

Stala sta ob postelji in usmiljenje in skrb jima je gledala z obraza, ker ni sta vedela, kako in s čim bi pomagala bolniku.

»Mogoče bi bilo dobro, da ga nakadim z gobo, to rado pomaga. Tudi arnika je dobra za rane, pa kje bi jo dobila —« Blaž se je zamislil in se je ozrl na polico nad oknom, kjer je stalo nekaj zaprašenih stekleničic, v pajčevine zavitih.

»Morda bi bilo bolje, da bi ga namazala s salom, to je že pomagalo in zdí se mi, da bi tudi temule dobro storilo,

ker je moral izgubiti dosti krvi, ali pa še bolje bi bilo živo srce od —

»Ti si hudič, po sencih si me, o križana mati —«

Bolnik se je hotel vzdigniti in je prestrašeno odprl oči, ki so bile vse zalite s krvjo. Omahnil je nazaj na plevnico in globoko vzdihnil.

»Ali si slišal, kaj je dejal! Gotovo so ga plaščarji —«

Takrat so se naglo odprle duri in v sobo je planila snočnja znanka Andrejeva, mlada deklica, ki sta se v krčmi spoznala.

»Kje je tisti ubogi gospod, ali so ga res pobili, Blaž, pomagajte mu!«

V hipu je bila pri postelji in solze so jo curkoma oblile, ko je zagledala njegov strašno upali in izpremenjeni obraz. Zatisnila si je oči in strastno zajokala, kakor da ji je umrl brat.

»Rešite ga, rešite ga, ne sme umreti, oh, zakaj je snoči odšel od nas! Lovrenc, usmilite se ga!«

»Saj sem dejal, da bi — pa ne vem, kaj bi, čakaj no, Mreta je šla —«

Lovrenc je jecljal in iskal, kaj bi povedal. Kot da se boji ali da se čuti krivega, se je zagledal stran od bolnika.

»I, slab je hudo, kaj močnega bi mu morali dati, takole, pa ne vem — tudi okradli so ga —«

»Ah, le kaj jim je naredil, vse jim je dal, bil je dober in samo gostil jih je —«

Deklica si je brisala oči in še zmeraj ihtela in ponavljala:

»Ubogi, ubogi gospod, zdaj si šel, zakaj si šel —«

V izbo je tiho in plašno vstopila Mreta. V rokah je nesla klobaso, ki je Blaža prvega sunila v nos; zdrhteleso mu nosnice, ko je zadišalo po česnu in mesu. In tako so stali ob postelji, deklica in usmiljena moža in Mreta, z vinom so mu hoteli postreči, klobaso so mu ponujali in z jokom in s solzami je njegova prijateljica darovala svojo nezavedno, komaj vzkliho čuvstvo, o katerem sama ni vedela, kaj je in odkod je prišlo.

»Stran, zlodej, vzemi denar, na, vse, o Jezus — vzdignite me — «.

Bolnik je širil roke, bolno je odprl oči in silil z vsem telesom pokonci, ali ni imel moči in se je težko zgrudil na posteljo. Blaž ga je objel okoli vratu in hotel vzdigniti,

»O, rabelj, morilec, izpusti me!«

Trpeč izraz je spreletel Andrejevo obličje, oči so se mu zaprle in obležal je, kot da je mrtev.

»Oj, umrl bo, in jaz mu ne morem pomagati.« je vzdihnila deklica.

»Umrl bo, umrl,« je Mreta vpila in letala s klobaso sem ter tja.

»Blaž, kje je trikraljeva voda, ali imaš svečo?«

Vsi trije razen deklice, ki je pokleknila pred posteljo in zarila glavo v odejo, so skakali po izbi. Bili so brez glave in niso vedeli, kje so in kaj hočejo.

»Ne umri, ne smeš umreti, komaj sem te spoznala, pa že greš od mene.«

★

Zvečer je Andrej Vešligaj še živel in je bil na videz bolj močan, tako da je Blaž mislil, da mu je pomagala goba, s katero je kadil bolnika. Ves dan je tiho prežal, kot bi sanjal v nezavesti, le včasih so mu zatrepetale veke in bolno so se mu zarezale ustne. Ves čas je bil eden pri njem, največ se ga je držal Lovrenc, ki ga je pokadil in mu potem navezal zajčje masti na rano, ker druge niso iztaknili, dasi je Mreta obletela vso vas. Ko se je nočilo, je bolnik odprl oči in se je zmeden ozrl okoli sebe.

»Ali se je neki zavedel,« je zamrmral Blaž in pogledal Mreto. »Ti ga vprašaj!«

»Ali te hudo boli?«

Pogledal jo je, kakor da je ne sliši in da se nahaja neznano kje proč od ljudi. Meglen in prazen je bil njegov pogled in vse obličje je zakrila hladna senca.

»Ali me slišiš? Ali hočeš vina?«

Čudno se je nasmehnil poet Andrej ter je Blaž mislil, da je slišal in se razveselil pijače. Pomolil mu je polno kupico.

»Bratci moji, le pijte, zapojte, kot tisti večer:

Zgubila sem svoj rožmarin—«

Skušal je zapeti, ali glas ga je izdal, da je utihnil in oster vzdih je presekal tišino. Zopet je zaprl oči in se dolgo ni ganil. Bila je že temna noč, ko se je prebudil. Kot da se je zavedel in spomnil, je naglo posledal po Blažu in Mreti; zdelo se je, da še nekoga išče.

»Ali je ni, kam je šla ljubica Marijana, ej, ona ima sive oči kot črnomav-

ška — ali zdaj gremo, oj, zdaj gremo —»

»Nič se ne zaveda, tako čudno govori, poglej kako je upadel in bled kot smrt —«

»Da, da, šli bomo drug za drugim,« je vzdihnil poet, kakor da je slišal, kaj je dejala Mreta.

»Ali boljše je, da sem med tistimi, ki gredo, zakaj blagor jim, kateri delajo po njegovih zapovedih. Vsi vi, ubijalci in nečistniki, zavrtniki in hinavci, pa pojdete v vnanjo temo —«

»Saj govori, kakor bi bral iz bukev, to je videti učen fant. Ali nocoj ne bo Francke?«

»Rekla je, da pride, kadar bo utegnila.«

»Ali pride? O, naj pride, zakaj dolgo ne bo čas in meni se mudi. Že slišim glas: Pridi! Že vidim angela s srpom, da ga vrže na zemljo. Obrezoval bo grozdje zemeljske trte, ker so dozorele njene jagode.«

Poet Andrej je zatisnil oči in jih ni odprl nikoli več.

Inž. Jar. Deyl

Človeška glava kot malik

Strahotni verski nazori ameriških Indijancev

Neizmerno gozdovje zgornjega toka Amazonke naseljujejo številna, dosihmal malo znana indijanska plemena, ki se jih še ni dotaknil razkrojevalni vpliv evropske omike in žive svoje starodavno, neizpremenljivo življenje.

Narodopiscu dajejo posebno hvaležno gradivo Jibari, znani kot nevarni lovci lobanj, ki so dandanes po vsej verjetnosti najbolj divje indijansko pleme v Južni Ameriki. V novejšem času jih je obiskal Rafael Karsten v vzhodnem Ecuatoru, kjer je proučeval izključno

njihove navade, tičoč se človeških lobanj. Izsledke njegovih raziskovanj je objavil zavod za ameriški narodopis v Washingtonu. Povedo nam presenetljivo veliko novega.

Jibari, ali kot se imenujejo sami: Šuara — bivajo v glavnem okoli rek Pastaza, Marona in Santiago, ki se izliva jo v Amazonko (leva obala). Samo manjši del (Aguruni) biva na desni obrežju te velereke. Čeprav je ozemlje Jibarov politično razdeljeno med republiko Ecuador in Peru, še ni raziskano in se le domneva, da je teh prebivalcev okrog 15 do 20 tisoč.

Redkokedaj zaide belopolti človek v ondotne pragozdove, zakaj velike reke so edine ceste, ki vodijo po tej deželi. Indijanci ne marajo stikov z belci. Da bi se jim izognili in se hkrati boljše skrilj pred sovražniki, se najrajši naseljujejo kje v notranjosti ob rokavih večjih rek, kamor belec ne zaide. V velikih jibarskih kočah, nazvanih hea, stanuje več rodbin skupaj. Te hiše ne tvorijo vasi, marveč stoje samotne na strateški točkah: bodisi na gričkih, ki obvladujejo okolico, ali na rečnih zavojih.

Z belci žive ponajveč v miru, zato pa imajo sami med seboj hude boje. Razdeljeni so v številna plemena, ki se nenehoma preganjajo in pobijajo; kaj čuda torej, če jibarska rasa bolj in bolj izginja. Vojskujejo se sosedna plemena ali pa cele skupine plemen. Tako so n. pr. Jibari na Rio Pante v večnem boju z rodovi ob reki Santiago. Leti so spet hudo sprti s plemenj na ozemlju rek Marona in Pastaza. Vsi divj

Jibarji ob reki Pastaza imajo že dolgo let vojne z napol omikanimi Canali ob reki Bobonaza. Sovražnosti so tako stare, da danes nihče več ne pomni, zakaj so prav za prav nastale. Nemara jih je zakrivila medsebojna ljubosumnost in tekmovalnost častihlepnih poglavarjev. Hiše, ki so opremljene s strelišči (mestom, kjer se lahko strelec skrrije) in s plotovi ograjene plantaže vedno pričujejo o vojnem stanju v tej pokrajini.

Sovražnost pa neč vera v čarovnije in prav to vero lahko smatramo za poglavitni vzrok vseh vojn.

Poglavarji, ki ne marajo drug drugega iz ljubosumnosti in zavisti, se bojujejo med seboj z gmotnim in z nadnaravnim orožjem. Vsak veliki jibarski poglavar se mora spoznati v čarovništvo. Takí načelniki ali čarovniki (pogosto v isti osebi) lahko po mnenju divjakov pošljejo »smrtno pšico« silno daleč, celo v daljavo več milj. Če pa v plemenu, zlasti še v poglavarjevi rodbini, izbruhnjejo bolezni ali kakšna druga nesreča, so vsi preverjeni, da so krivi čarovniki sosednjega plemena. Maščevalnost se pri Jibarjih vzbudi kaj hitro. Kakor pri vseh primitivnih narodih, je tudi pri njih merilo pravičnosti in pravice: oko za oko, zob za zob! Canale (ki so vsaj po imenu kristjani) smatrajo divji Jibarji za posebno večče čarovnike in radi priznajo, da jih v tem pogledu prekašajo, zato so jim vsa ostala plemena nevoščljiva in sovražna.

Jibarski bojevnik gre v boj v polni paradi. Doma nosijo možje krog spodnje polovice telesa kos nekega blaga, ki je opasan s pasom iz človeških las. Čez hrbet imajo vržen nadaljnji kos blaga. V uhljih nosijo 20—30 cm dolge palčice, ki so na koncu izrezljane. Dolge lase, ki jih vsak dan skrbno umivajo, spletajo v tri kite. Najmočnejša pada na hrbet, 2 manjši pa na senca. Ko gre do v boj, si posade na glavo čepico iz opičje kože, kar se jim vidi imenitnejše nego vsakdanji okras glave, ki obstoji iz raznobarnega ptičjega perja. Palčice v uhljih si nategnejo tako, da padajo skoro na ramena, okoli vratu pa si obesijo ovratnik iz jaguarjevih zobov. Starejši bojevnik si ovijejo okoli bokov še posebne nasove, ki so obilnejše kot sicer okrašeni s ptičjim perjem in z človeškimi lasmi. Nepokrite dele telesa si namažejo z črno barvo. V krajih, kjer prihajajo včas v stike z

belci, imajo na sebi tudi kak kos evropske obleke.

V prejšnjih časih so hodili v boj izključno s kopjem in s ščitom, v novejšem času pa jih vidiš tudi s puškami, ki jih dobivajo od belcev v zameno za pripravljane sovražnikove glave.

Vsak vojni pohod ima smoter, ki prav za prav vliva bojevnikom največ poguma: prinesiti domov kar največ odrezanih sovražnikovih glav. Trofeje, ki so narejene iz takih glav, ne pomenijo samo zmage, ki prinaša Jibarom slavo in čast, marveč postanejo po raznih skrivnostnih obredih (ki tvorijo del njihovega verstva) s čudežno močjo obdarjeni maliki. Sam poraz sovražnika, ki ne dá nič glav, je za njih skoro da izgubljena vojna. Le če se bojevnik vrnejo s sovražnikovimi glavami, jih časte kot zmagovalce.

Sovražnost v samem plemenu je nekoliko drugačna. Če Jibar ubije člana istega plemena kot je sam, n. pr. iz krvne osvete, mu ne odreže glave. Če ga vprašaš po vzroku, ti odvrne: »Saj je vendar član mojega plemena.« Tudi če se slučajno vojskuje kateri član napadalnega plemena v nasprotnikovih vrstah, mu napadalci ne odrežejo glave. Ta okrutni običaj velja zgolj za pripadnike drugih plemen, t. j. za ljudi, ki niso v krvnem sorodstvu. Kakor hitro pa Jibar komu odreže glavo, se mora varovati pred maščevanjem pokojnikovega duha, ki domuje v krvi in pa v glavi.

Nevarnosti, ki preti zmagovalcu iz krvi, se odveže pri posebni »očiščevalni« slavnosti, ki se vrši potem, ko se bojevnik vrnejo domov. Vse do tega časa se ne smejo umivati, niti oprati orožja in obleke. Stoprav po slavnosti (ki jo imenujejo »umivanje krvi«) se po raznih skrivnostnih obredih v reki skopljejo ter operejo obleko in orožje. Sovražnosti duha, ki tiči v glavi, pa se skušajo iznebiti v dveh nadaljnjih slavnostih, ki sta združeni s tajnostnimi obredi.

Sleherna slavnost, bodisi »očiščevalna« ali kakšna druga, na kateri se premaguje duhova maščevalnost, se vrši šele potem, ko so sovražnikove glave pripravljane.

To pa se izvrši takole:

Najprej je verski obred. Lobanja se položi na tla na širok list in se pokrije s takisto širokim listom neke gozdne rastline, ki ji pripisujejo magično moč.

Zmagovalec, ki je odrezal sovražniku glavo, in ki se imenuje od tega trenutka »gospodar glave«, se vsede na njo, nakar mu poglavar spusti v nos sok tobačne rastline. Tudi ostali bojovníki, ki so se udeležili pokolja, sedajo drug za drugim na lobanjo in obred se nadaljuje.

Ko je to končano, se začne preparacija. Lobanji se na temenu razreže koža od zgoraj dol in se počasi in oprezno sname. Z obličja gre najtežje in rabijo za to posebno oster nož. Kožo dajo v lonec vroče vode, kjer se nekoliko stegne in postane trdnejša; tudi mikrobov se tako iznebijo. Nato jo obesijo na šibo in jo ostavijo toliko časa na solncu, da se posuši. Zdaj razrezana mesta sešijejo in vtaknejo v vratno kožo majhen obroč, da jo ohrani okroglo. Trofejo, imenovano »tsantsa«, pripravijo s sušenjem. Tri okrogle kamne segrejejo v ognju in jih z viličastim lesom vržejo v notranjost. To se godi po obredu. Kamen spušča v kožo »gospodar glave«, roko pa mu drži poglavar ali kak star bojovník. Zdaj se trofeja večkrat obrne, da bi kamen sežgal ostanke mesa in krvi, ki se še drže kože. Ko se kamen ohladi, ga nadomestijo z drugim, gorkim in potem še s tretjim. Zadnji ostanki mesa in maščobe se odpravijo s posušenim vročim peskom. Pooglenele koščke postrgajo z nožem. To se ponavlja večkrat in traja včasih sušenje cele tedne.

Pri preparaciji skrbno pazijo, da ostanejo lasje celi, zakaj po njihovem verovanju so baš lasje sedež duše ali življenske sile. Jibarski možje nosijo daljše lase nego žene in tako »tsantsa« s pol metra dolgimi lasmi ni redek pojav.

Ko se glava posuši, se skrči približno na četrtino normalnega obsega. Včasih ni večja od oranže, in ker obraz ohrani človeško podobo, je slična prtilikavčevi glavi. Čez nekaj časa se docela posuši in postane popolnoma trda. Zdaj prevrtajo oboje usten s tremi rdečeobarvanimi obročki iz lesa neke palme in jih omotajo z rdečimi prameni iz nežne bombaževine. Pri veliki slavnosti »tsantsi«, na kateri se trofeja izpremeni v malika, se to odstrani in nadomesti z novim okrasom. Naposled se glava namaže z drevesnim ogljem, tako da postane čisto črna. Tako je preparacija končana.

Preparirano trofejo posadi zmagovalec pri slavnosti »umivanja glave« na

leseno kopje, izdelano iz lesa neke vrste palme, ki o nji mislijo, da ima čarobno moč. Kopje stoji stalno pred zmagovalčevimi durmi in na njem glava, ki jo snamejo le tedaj, če je potrebna za obrede. Čarobno palmino drevo pa drži duha, ki še tiči v glavi, toliko časa v šahu, da postane popolnoma pokoren.

Neškodljiv je: šele po dveh slavnostih, izmed katerih se prva, tako zvana »suamartini« — t. j. slavnost »barvanja s črno barvo« (ki jo imenujejo Indijanci »sua«), vrši tri do štiri mesece po slavnosti »umivanja krvi«. Druga, tako zvana velika slavnost »tsantsi« ali »slavnost zmage« je stoprav čez leto dni ali celo kesneje. Obe imata isti namen: prisiliti k pokorščini duha, ki nenehoma čaka prilike, da bi se bil maščeval. S slavnostnimi obredi, z zaklinjevanjem in z obvlivanjem trofeje z raznimi tekočinami ga naposled docela »zasužnijo«.

Po slavnosti »suamartinija« postane duh celo zmagovalčev prijatelj in svetovalec, ki se oglašja v sanjah ali pa daje človeku dobre misli. N. pr. če gre za kake domače potrebe, ko je treba premisliti, kako bi bilo boljše, se Jibar postavi k »tsantsoju« in stori to, česar se takrat domisli. Kadar gre k ženam, da jim naroči delo (zakaj delajo samo žene), vzame s seboj kopje z malikom.

Vendar je pokojnikov duh še vedno sumljiv, kakor pohlevna zverina, ki so jo na videz ukrotili. Gorje zmagovalcu, ki ni na slavnostih pravilno izvršil obredov; duh se je pritažil in se bo hudo maščeval. Lahko se zgodi, da zmagovalčeve gospodarstvo popolnoma propade in da mu tudi življenje pride v nevarnost. Duh se utegne skriti v podobno strupene kače, ki ga nenadoma piči in usmrti. Sploh je duh po prazni veri Jibarov kriv vsega zlega.

Pa tudi dobrega. Če gre reja prašičev po sreči in če je na njihah dobra letina, priredi Jibar veliko »slavnost tsantsa«, ki traja pri premožnejših več dni. Za njo se vsa hiša pripravlja čisto tri leta, preden zbere toliko hrane kot je treba za obilno gostijo.

Tudi ta slavnost je združena z obredi, ki značijo dokončno pokoritev duha. Le-ta je posihmal popoln suženj, ki mora biti s svojo nadnaravno močjo popolnoma na razpolago morilcu. Čim močnejši, vplivnejši in slavnejši je bil pokojnik, tem večjo moč ima njegova glava in tem večjo srečo prinaša zna-

govalcu. Zastigra mu čast, slavo, bogastvo, dolgo življenje in nove zmage nad sovražnikom. Vendar so znani primeri, ko so se «tsantsa» izgotovili tudi iz ženskih glav.

Jibari pripravljajo mimo človeških tudi živalske glave. To presenetljivo dejstvo pojasnjuje njihovo bajeslovje. Indijanci namreč verujejo, da so za davnih časov bile vse živali (štirinožci, ptiči, golazen, ribe) ljudje, t. j. Jibari. Bolevali so se med seboj in si rezali glave ter delali take trofeje kot današnji Jibari. Poznejša pokolenja pa so se pod vplivom nekih duhov izpremenila v živali. Jibari se zelo živo zavedajo svojega sorodstva z živalskim svetom, kar se jasno očituje v njihovem verstvu.

Sledove ljudstva teh davnih časov vidijo n. pr. v lenivcu, ki je ohranil nekatere ostanke človeških lastnosti. Ta žival je še vedno Jibar, samo v živalski podobi, Jibar tujega plemena, zato velja kot sovražnik. Lenivca ubijajo z enakim občutkom kot človeka-sovražnika. Iz njegove glave delajo trofeje z

istimi obredi in na enak način.

Pravijo tudi jaguarjeve glave. Ko je pred leti blizu reke Zamora raztrgal jaguar neko Indijanko, so bili Jibari preverjeni, da je bil v njem duh zlega čarovnika, ki se je zaklel, da uniči ves rod. Sklenili so maščevanje, ubili žival in napravili trofejo.

Takšno je tedaj verstvo teh Indijancev. To, kar smo zgoraj povedali, je zanimivo že zaradi tega, ker ti Indijanci žive tako, kot so živali njihovih davni predniki in nas ti običaji vodijo v temno preteklost človeškega rodu, k davnim, primitivnim verovanjem. VERA, da je glava, zlasti lasišče, sedež človeške duše in življenske sile, je prastara. Z njo si lahko razložimo opisano pripravljano lobanje, ki ni osamel pojav, saj ga zasledimo pri raznih primitivnih narodih na obeh zemeljskih polukroglih. O tej veri nam pripovedujejo tudi izkopine iz davnih časov.

Tudi to nam kaže, kako težko, trudoma in počasi je človeštvo iskalo pota k resnici. — k današnjemu znanstvenemu nazoru o svetu.

Tako prebavljamo!

Kemično delovanje želodca in čreves

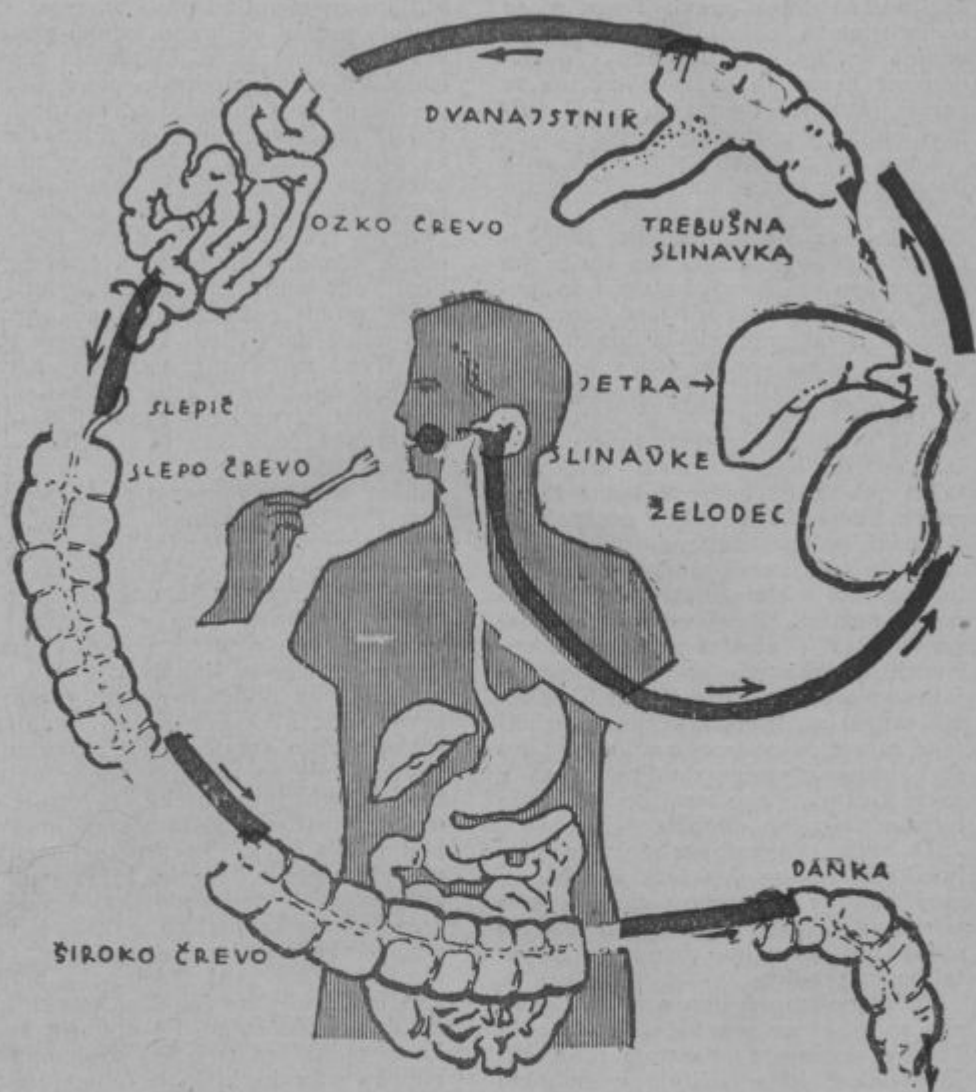
Ne moremo se dovolj načuditi, če pomislimo, kako se tvar, iz katere je sestavljeno naše telo, silno razlikuje od hrane, s katero smo prav za prav zgradili telo in ki ž njo posamezne dele neprestano obnavljamo. S hrano se potemtakem dogajajo čudovite izpremembe. To nas prepričuje, da mora biti v našem telesu razen velikega kemičnega laboratorija jeter, ki smo ga spoznali ob neki drugi priliki na tem mestu*), še drug laboratorij, v katerem se naša vsakdanja hrana kemično predela in izpremeni v tvarine, ki dajejo našemu telesu stavbeno snov. Vsi vemo, da so to naša prebavila. Večina izmed nas je že slišala v šoli to ali ono o sestavi prebavil in o načinu prebavljanja, vendar se bo vpogled v skrivnostne delavnice našega telesa bolj razširil, če se nekoliko drugače in podrobnejše pomudimo pri prebavi. Vsi vemo, da je to od sile važna zadeva, vzlic temu pa ima malokdo izmed

nestrokovnjakov kolikor toliko jasne pojme o delovanju naših prebavil. Leto nam zopet razkriva nove skrivnosti organske kemije v našem telesu.

Hrana normalnega človeka obstoji iz treh poglavitnih hraniv: beljakovin, maščobe, ogljikovih hidratov ter iz neke količine anorganskih soli. Beljakovine imamo predvsem v mesu, jajcih, mleku in v nekaterih vrstah sočivja, maščobo v sirovem maslu in siru, ogljikove hidrate pa v moki, krompirju, sladkorju, zelenjavi itd. Vsaka teh redilnih snovi zahteva, da ji da naše telo izvestne prebavne sokove, če hoče, da da svojo dragoceno snov organizmu na razpolago. Ti sokovi se imenujejo encimi in imajo to lastnost, da hranivo kemično razkrajajo in ga pripravijo tako daleč, da ga lahko telo skozi črevesa sprejme vase.

Nikar ne mislimo, da se prebava začneja šele v želodcu. Še preden smo prinesli grizljaj v usta, se je izločil prvi izmed teh prebavnih sokov. Vsi ga dobro poznamo. Imenuje se slina. (Na

*) Glej «Življenje in svet», knjiga III, str. 746.

POT NAŠE HRANE SKOZI ŽELODEC V ČREVESU

Čitatelj naj poišče na risbi želodec in od tu sledi pot hrane skozi kemične naprave našega telesa, ki zaužite jedi docela izpremeče. Želodec sprejme s slinami izpremešano hrano in jo prekvasi s sokovi, ki prebavijo predvsem beljakovino. V majhnih deležih odhaja hrana v dvanajstnik. Žolč, ki se izdelava v jetrih, nevtralizira kisel želodčni sok in pripomore k raztopitvi maščobe. Sok trebušne slinavke (pankreas) izpopolni po ustnih slinah začeto prebavo škroba ter še bolj razkroji beljakovine in maščobo. Odtod gre hrana v ozko črevo, kjer večino hranilnih snovi vsrkajo žile in mezgovnice. Pri slepem črevesu (z znanim podaljškem — slepičem) prehaja ta kaša v majhnih deležih v široko ali debelo črevo. Tu se vsrkajo soli in voda, hrana se še enkrat izpremeša in strdi v blato. V danki se blato zbere in si izsili pot iz človeškega telesa.

še ljudstvo dobro pravi: Temu so se cedile sline za jedjo!). Zadostuje tedaj vnanji dražljaj, ki nastane s pogledom na hrano ali pa z vohom, da se sproži prebavni aparat in izloči najprej obilno množino slin.

Kako pa nastajajo sline? V ustih imamo tri pare velikih in celo vrsto manjših žlez, imenovanih slinavke, ki izdelajo vsak dan poldrug liter slin. Poglavni sestavini usnih slin sta encim za prebavo ogljikovih hidratov in mucin, sluzasta beljakovinsasta snov, ki stori v usta prihajajočo hrano bolj opolzko. Slina pa le tedaj kemično vpliva, če je grizljaj dobro prežvekan. O važnosti žvečenja za prebavo imamo po večini kaj medle pojme, res pa je, kar trdi znani nemški pregovor: «Gut gekaut ist halb verdaut,» to se pravi: hrana, ki je dobro prežvečena, je že na pol prebavljena.

Ko je tedaj grizljaj dobro premlet in pomešan s slino, nastopi nadaljnjo pot v požiralo. Prav vsakdanja zadeva, kaj ne? — vendar pa v bistvu požiranje ni tako zelo preprosto. Nastajajo zapletena gibanja številnih mišičnih skupin v goltancu, ki nos in krhelj tako zapro, da ne more zaiti noben kosček hrane v druge dupline, ki so v zvezi z ustmi. Tako torej grizljaj zleze hitro v želodčno duplino.

O obliki normalnega želodca niso imeli zdravniki dolgo časa jasnih pojmov, stoprav Röntgenovi žarki so nam posvetili v temo trebušne dupline in omogočili, da vidimo želodec v živem telesu in pri delu.

Če pomešamo hrano s kako kovinsko soljo, ki ne prepušča röntgenovih žarkov, dobimo z aparatom fotografirajo želodca, ki se očituje v globokih senčnih obrisih. Tedaj vidimo, da ima dva dela: zgornji je nekako navpičen, spodnji pa se bolj približuje vodoravni legi. Prvi del ima največ opravka s kemično predelavo hrane, dočim drugi v prvi vrsti skrbi, da iztisne v črevesa hranivo in odvišno snov. Na koncu spodnjega dela je močna, prsteničasta mišica, ki je nekak želodčni vratar, ki zapira želodčne duri pred dvanaestnikom.

Grizljaj smo ostavili na poti v želodec. Ko je prišel v ta čudoviti kemični laboratorij, se v zdravem želodcu nemudoma začenja odgovorno delo. Želodec je bil že pred prihodom grizljaja signaliziran, da prihaja hranivo. Ruski fiziolog profesor Pavlov je dokazal s

svojimi znamenitimi poizkusi s psi, da že sam pogled na hrano vzbudi pri živalih želodčne žleze, ki jamejo takoj izločevati obilo želodčnih sokov. Če je položil psom v požiralo cevko, po kateri je prežvečena in pogoltnjena hrana prišla namestu v želodec v zunaj telesa stoječo posodo, je dognal, da je prazen želodec izločil toliko sokov, kolikor bi jih bilo treba, da bi bil ves obrok kemično predelan, t. j. prebavljen. Tudi ljudje, pri katerih je bil želodec zaradi poškodovanja ali operacije odprt nazven, so kazali enak pojav. Tako izločevanje pa stavi za pogoj popolno slast do jedi, iz česar sklepamo, da je prebava znatno lažja in popolnejša, če človek je s slastjo.

Toda izločevanje sokov je tako zanimivo, da si ga moramo posebej ogledati. Prvi izvejo za hrano možgani, katerim sporoče to vest čutila, n. pr. oči, ki so jo ugledale, nos, ki jo je zavohal ali pa jezik, ki jo je nemara že poskusil. V tistem hipu «telegrafirajo» možgani vsem v poštev došlim žlezam. Brzobjavne žice so fini živci; z njih pomočjo se na dotičnih mestih razširijo krvne žile, ki kakor mreža obdajajo vsako žlezno stanico. To razširjenje povzroči, da se zmanjša odpor v teh finih žilicah, zato doteka kri hitreje in obilneje in žlezna koža postane močno podpluta s krvjo. Ta proces imenujemo hiperaemija (stanje, ki je podobno vnetju). Iz obilno dotekajoče in segrevajoče se krvi lahko vsrkajo žlezne stanice kolikor le moči izrpnemo vse, kar rabijo za svoj izdelek — bodisi za slino, bodisi za želodčni sok ali kako drugo izločenino. Po obilnem kosilu se tedaj ves trebušni drob močno napolni s krvjo, ki jo je odtegnil med prebavo drugim telesnim delom, zlasti mišičevju in možganom, zato čutimo, da smo neposredno po kosilu nekam leni in utrujeni.

Želodčni sok vsebuje v glavnem solno kislino in pepsin; s tem prebavlja zlasti beljakovine. Hrana ostane v zgornjem delu želodca toliko časa kot zahteva nje značaj in sestava; tu se temeljito premelje in razdrobi. Sočne jedi začenjajo zapuščati želodec že po 15 minutah, dočim leži maščoba v njem kakih sedem ur, če želodec normalno deluje. Kadar pa je hrana zadosti premešana in zdobljena z želodčnim sokom, se lahko odpro spodnja želodčna vrata in nekoliko te kaše zleze v dvanaestnik.

Prečen pa si ogledamo fiziološko delovanje čreves, si obudimo v spominu nekatera anatomska dejstva. Cloveška črevesa se dele v ozko in široko črevo. Pri odraslem Evropecu merijo črevesa približno petkrat več kotlikor znaša telesna dolžina. Kdor se hrani izključno z rastlinsko hrano, kakor n. pr. Indijci, mora imeti daljša črevesa. Ozko črevo ima tri dele: dvanajstnik, ki se zaradi tega imenuje tako, ker se njegova dolžina ujema s širino dvanajstih prstov, potem lačnik in danka. Na prehodu v široko črevo je tako zvano slepo črevo, na katerem je prosluli črviček, ki je le nekaj centimetrov dolg in tvori pri zloglasnem vnetju slepiča ognjišče vnetja.

Hrana je torej prestopila v dvanajstnik. Tu so pa razmere že precej drugačne kot v želodcu. Dočim je bil preje grizljaj v zelo kislem soku, je zdaj nenadoma prispel v lužno (alkalično) prebavilno tekočino. Mišičje med želodcem in črevesom se avtomatično odpira in zapira, tako da prihaja v želodcu zmleta, kaši podobna hrana le v manjših množinah v črevesa. Ko je tu prepojena z alkalično tekočino, «vratar» znova odpre želodec in izpusti spet nekaj snovi. Prebavni sokovi dvanajstnika pa niso njegov lasten izdellek, marveč nastajajo v trebušni slinovki in v jetrih; žlebiči vodijo iz jeter skozi glavo trebušne slinavke v črevo. Na spodnjem robu jeter je mehur za žolč, ki je v času, ko nimajo črevesa ničesar prebavljati, rezervni nabiralnik za žolč, ki ga jetra izdelujejo prav na veliko. Trebušna slinavka daje vsak dan približno 60 ccm soka, ki vsebuje encime za razkrojavanje beljakovin, ogljikovih hidratov in maščobe. Žolča se izdelava vsak dan tri četrt litra; njegova poglavitna naloga je, da pomaga soku trebušne slinavke pri razkroju maščobe in da izloči iz masti maščobne kisline.

Ta del prebave je najvažnejši, znatno važnejši od želodca, saj se lahko želodec mirno izreže (kakor se dogaja pri nekaterih operacijah) in bo tak pacient lahko nemoteno užival in prebavljaj nalašč za tako stanje pripravljeno hrano.

V čem pa obstoji naloga ozkega črevesa? Le-to mora komplicirane in dragocene molekule hranilnih snovi — beljakovine, maščobe in ogljikovih hidratov — pretvoriti v njihove enostavne sestavine in jih raztopiti, te raz-

tvorjene, enostavne sestavine vsesati vase in jih naposled v svoji sluzati koži zopet sestaviti v nove komplicirane snovi. Le-te pa so že drugačne, saj imajo natanko tisto molekularno sestavo kot jo imajo stanice našega telesa. Samo tako jih lahko naš organizem porabi v svoje namene. Če bi prispele iz čreves naravnost v kri in tako v naše telo neenake (t. j. od živih drugih vrst potekajoče) beljakovine, ne da bi se bile preje izpremenile v enakovrstno snov, bi bilo telo zbolelo za hudim zastrupljenjem.

Velik del prebavljenih hraniv vsrka ozko črevo v žile, samo neka količina maščobe pride še v mezzgovnice in preide stoprav po tem ovinku v kri.

Hrana ostane v ozkem črevesu sorazmerno malo časa in dobi povsem tekočo obliko, nato pa stopi v sosednji del širokega črevesa. To črevo nima samo namena, da spravi odvišne snovi naprej, marveč jih mora tudi temeljito premešati in strditi, t. j. narediti blato. Zaradi tega ostane hrana več ur v širokem ali debelem črevesu.

Široko črevo ne vsrkava več toliko kot ozko, vendar vzame še precej snovi, zlasti vode in soli. Bolnike, ki se iz tega ali onega vzroka ne morejo hraniti skozi usta in požiralo, lahko hranijo še delj časa tako, da jim vbrizgavajo primerno prirejeno, tekočo hrano v debelo črevo. Ko je blato v prvi polovici širokega črevesa dovolj predelano, se v majhnih deležih loči od glavne gmote in se pomika počasi h koncu čreves, napolnjuje danko in draži živce, ki silijo k izpraznitvi.

Snov, ki jo naše telo izločuje skozi črevesa, tvorijo v glavnem neprebavljive tvarine, vendar uhaja z njimi vred tudi nekaj hraniva, ki ni moglo biti porabljeno bodisi zato, ker je šlo prenašlo skozi črevesa ali ker je bila hrana preslabo prežvečena; lahko so še tudi kakšni drugi vzroki.

Če to, kar smo povedali, strnemo v nekaj stavkov, dobimo o prebavi tole sodbo:

Bistvo prebave je v tem, da se hranilne snovi tako izpremenijo, da lahko brez škode za telo preidejo v kri. Tu se porabijo bodisi za nadomestilo ali za tvorbo novih stanic, bodisi za vzdrževanje telesne toplote. Hrana je torej hranivo in kurivo našega telesa.

Po dr. V. Neumannu — Ius

Fr. Z.

Teater

Umetnost je od kulture in sploh tu-
ži od izvrševalnega odbora naše stran-
ke priznana in toplo priporočena reč.
Zato smelo trdim, da ji nikdar nisem
nasprotoval, nego sem jo gojil vsikdar
tako na svojih lastnih nedrijih kakor
v krogu svoje rodbine.

N. pr. vzemimo le glasbeno umet-
nost: vedno imamo kakega kanarčka
pri hiši, da nam poje.

Niti ni glasba prezrta ob vzgoji na-
še dece. Naš najmlajši, komaj da šte-
je dvanajst let, že svira na orglice —
marsikdo ima na grbi let že šestdeset,
pa niti ne ve, kaj so orglice. Ne vem,
če ga ne bom dal na konzervatorij —
z gospodom ravnateljem sva nekoliko
znana. Pa prireja omenjeni moj sin
vsak večer v kuhinji ljudske koncerte
za širše mase in je naša gospodična
kuharica resnično precej široka masa
in ne manjka koncertom mojega sinka
nikoli kvoruma. To me z ozirom na
umetnost zelo veseli in sem dejal: ka-
dar bom umrl in ako ne bo pogreb
mogoč brez «Vigredi», pa jo naj moj
fantek zabrlizga na orglice ali pred hi-
šo žalosti ali pri kapelici. Zna jo že in
plačal sem mu tudi že zanjo, dva di-

narja je dobil; fant ni drag in ga pri-
poročam za slične prilike.

Niti sam osebno nisem čisto trot
na polju glasbe. Razmere mi ne dopu-
ščajo tako, kakor bi želel. Toda vsak,
kakor more, in mislim: tudi črevlji ni-
so mačje solze, nego lahko služijo
umetnosti, ako so taki, da škripljejo.
Taka obutel je dandanes bolj redka,
jaz jo pa imam in jo nosim in škriplje
jako dolge viže, vsa cesta se ozira za
menoj. Žadnjič je klub deložirancev
praznoval desetletnico svojega obstoja
in je nameraval svečan obhod. Pa so
naprosili mene, da bi jim mesto god-
be jaz škripal v sprevodu s svojo obu-
teljo. Rad bi jim bil ustregel, ne iz
umazane konkurence in zaradi bridke-
ga mamona, nego v prosep umetno-
sti. Svojo namero sem povedal ženi.
Žena pa je zmajala z glavo in rekla,
da so moji črevlji itak že v spotiko
vsej hiši in ulici in da jih bo poslala
v popravilo. Nasproti nam stanuje vrl
ubiralec klavirjev in sem mislil, njemu
da bo izročila črevlje, da jih ubere —
kajti ne rečem, da morebiti niso bili
od obilne uporabe nekoliko razglašeni.
Tudi drugi umetniki, preden nastopi-
jo, dajo ubrati vsak svojo reč. Toda
je potem bilo drugače. Žena je šla s
črevlji ne, kamor sem mislil, nego jih
je nesla črevljarju, ne, da jim ubere
harmonijo glasov, nego da jim zatre
škrip. In je črevljar šel in v podplate
črez in črez zabil lesene žebličke. Mi-
slim — tako početje se v kulturnih
krogih imenuje vandalsko in je črev-
ljar tačunal pet dinarjev.

Uničen je bil moji obuteli blesteč
škrip. Klub deložirancev pa je moral
odložiti svoj obhod po mestu do te-
daj, da mi bo obutel zopet kos svira-
nju. Deset dinarjev bo stalo popravilo
in sem imel denar že pripravljen, žali,
bog — toda to pride kasneje.

Ne, kar se tiče umetnosti, sem ji bil
vedno jako naklonjen na vseh poljih
in se nekoč niti nisem ustrašil, nego
sem šel mesto svaka v dramo, kjer so
igrali jako žalostno dramo — bila je
resnično jako žalostna in se mi zdi, še
pri zobozdravniku je dosti krajši čas.

Toda umetnost je umetnost in ka-
kor rečeno — za umetnost sem bil vsi-
kdar vnet in požrtvovalen.

Ako imam vendarle pomisleke, se mi pomisleki ne obračajo zoper umetnost, nego zgolj zoper umetnike. Seveda ne zoper vse, kajti kakor rečeno, jma umetnost svoje glasnike tudi v mojem najožjem krogu. Pomisleke gojim le zoper nekatere umetnike. N. pr. nekatere od teatra.

Nekateri od teatra so jako čudni. Ne rečem, da so temu sami krivi, nego jim morebiti škoduje teater. Brez teatra bi morebiti bili ti gospodje čisto čedni in prijazni gospodje. Tako se pa pri njih nikdar ne ve, ali je kaj res, ali je le teater. In potem ne veš, kaj bo prav, da storiš.

N. pr. je gospodična Mici od «Zelene kavke» že oklice naročila in balo, ker ji je gospod od teatra v poznih nočnih urah z roko na njenem srcu govoril izbrane besede o ljubezni in zakonu in paradižu in zraven na puf pil vrčke in steklenice. Še prstan ji je snel s prsta in si ga vtaknil v telovnik, da ga bo nosil na svojem srcu. Potem pa ji je poslal pošto, naj bo inteligenčna

in da je bilo vse vkupe le umetnost in teater. Njegova umetnost je bila res presenetljiva in velika, do pičice se je bližala naravi in resnici. Pa ko mu je gospodična od «Zelene kavke» s solzo v peresu pisala, naj vrne vsaj puf in prstan in ji skrbi za otroka, kadar bo, ji je v globoko potrtem pismu s črnim robom razodel pretužno vest, da je žalibog umrl.

To reč mi je gospodična Mici sama pripovedovala in je bila vsa zbegana in ni vedela, ali je gospod od teatra res umrl in ali se naj obleče v črno, ali pa še živi in ga naj klofne. Srečala ga je z drugo in je bil videti jako živ; toda kaj, ko zbegana sirota ni vedela, ali je njegovo življenje res življenje, ali pa je takisto le umetnost in teater!

Zalostne te zgodbe skoraj ne bi bil verjel, da se ni nekaj enakega pripetilo tudi meni— sicer ne glede prstana in zakona in otroka, nego je bila stvar taka:

Moj skromni prag je prestopil obrit gospod od teatra in mi je bilo v veli-

REMBRANDT:
Mladenič

ko čast in radost, ko je izjavil, da mu ni prikrito ostalo moje razmerje napram umetnosti in da si ne more kaj, da mi ne bi stisnil roke.

Segla sva si v roke in kakor rečeno: v radost mi je bilo in v čast. — Vendar sem se spomnil gospodične Mici in so se mi budili rahli dvomi, ali so prijazne besede gospoda od teatra resnične ali so le teater, ko so umetniki od teatra taki, da se nikdar ne ve, kaj je res in kaj je le teater.

Toda gospod od teatra ni bil šminčan niti ni bilo nikoder postavljenih nič kulis, pa se mi je zdelo: tole vendarle ni teater, nego je resnica — zlasti ko v istini nisem brez nekega razmerja z umetnostjo.

Odgovoril sem mu, da je moje razmerje z umetnostjo, ki ga je laskavo blagovolil omeniti, zadnji čas nekoliko utrpelo na svoji živahnosti, odkar je namreč ljubljena žena mi dala črevlje napačni trdkri v popravilo; vendar da upam in to ne brez podlage, da se bo razmerje vnovič okrepilo — deset dinarjev da že imam v žepu.

Gospod od teatra je globoko vzdihnil: «Ahl!» in «Hal!» Izjavil je, da komaj stoji in je res že sedel. Dodal je, da se ves kar trese, in je resnično s prsti bobnal po mizi. In še to besedo je navrgel, da ga kar duši, pa se je z levico rahlo stisnil za vrat in je zamizal.

Ne, to ni bil teater, teater je boljše! Prijemal se me je strah, kaj bo.

Dejal je, da je nezaslišano razburjen in da ne ve, kaj bi storil. Jaz da sem mu zadnje sidro, vame da se mu obrača obupani pogled s prošnjo in vprašanjem, ali mu ne bi hotel posoditi deset dinarjev.

Presenečen sem bil. To je teater, sem dejal, kajti naj imam stike z

umetnostjo, jih žalibog nimam z mamonom; torej je to le gledališki prizor, da gospod išče pri meni denarja.

Gospod je videl, da se pomišljam. Z roko si je šel preko bujnega čela, zapičil je vame pogled in dejal, da mi jih vrne v petek. Samo za dva dni, da jih potrebuje, v petek mi jih vrne, brez skrbi! — to da prisega pri kosteh svoje matere.

Kosti rajneke njegove matere so me omamile in sem si dejal: naj bo, pa naj ubranje mojih črevljev in obhod kluba deložirancev počaka še dva dni, in sem mu izročil zadnjega kovača.

Potem je šel. Pa ko je odšel, so me vnovič prevzeli dvomi ali je bil to teater ali ne, in nisem ženi nič povedal, ker sem se bal. Čakal sem petka.

Petek je prišel, ni pa prišlo mojih deset dinarjev. In sem zvedel, da gospod od teatra sploh nima matere oziroma njenih kosti, da bi mogel z njimi razpolagati. Torej je bilo vendarle vse vkupe sam teater in je sramotno izgubljen denar, namenjen za plemenite kulturne namene. To me je ujezilo in sem dal v «Male oglase» sledeči poziv:

«Oni dobro znani gospod, ki sem njegovi moški besedi posodil večjo vsoto denarja, naj mi jo nemudoma vrne na oglasni oddelek pod značko: «Materine kosti», sicer bom priobčil njegovo polno ime.»

Podpisal nisem poziva, da ne bi zvedela žena.

Pa se je oglas precej obnesel: odzvalo se mi je 125 oseb, 48 mi je poslalo vkupe Din 275.50, 77 pa me je prosilo odloga. —

Če stvar bolj natanko premišljujem, ne vem, ali ni tudi ta oglas bil kos teatra. To prav za prav ni pravilno. Toda vidim, da nese.

Tudi jedilno orodje ima svojo zgodovino...

Kar nam je predobro znano, to čisto preziramo in priznati moramo neoporečeno dejstvo, da so nekateri predmeti vsakdanjega življenja prav tisti, o katerih vemo najmanj. Precejšen del življenske dobe poteka vsakomur izmed nas pri jedi in pijači, vendar pa ve le malokdo kaj natančnejšega o našem vsakdanjem namiznem orodju.

Danes si težko predstavljamo svet brez nožev, žlic in vilic, toda človeštvo dolgo ni poznalo teh neobhodno potrebnih in splošno rabljenih orodij. Lahko si mislimo pračloveka, kako uživa svojo hrano brez vseh priprav, ki so nam danes potrebne, težje pa se zavedamo dejstva, da še razmeroma ni dolgo od tega, odkar uporablja človeštvo onen, ene

predmete splošno. Vprašanje je, kako je prišlo do tega?

Žlica je najbrž najstarejše jedilno orodje. Prve žlice so morda bile na obrežju najdene školjke, na katere so pritrjali lesene držaje. Našli so mnogo starijskih egiptskih žlic iz stekla, lesa, slonovine in kamna in pri mnogokaterih se je še ohranila prvotna školjkasta oblika. Te žlice, ki jih datirajo nazaj v 17. stoletje pr. Kr., so časih zanimive zaradi svojih lepih in dragocenih okraskov. Običajno pa so jih izdelovali iz rogovine; spomin na to se je n. pr. ohranil v angleščini. Mnogo žlic so našli v Pompejih. Če pomislimo, kako potrebna nam je dandanes žlica pri vsaki tekoči in napol tekoči jedi, potem se nam mora zdeti čudno, da so jih v Franciji začeli šele v 14. stoletju splošno uporabljati, drugod pa še pozneje.

Nož je seveda zelo staro orodje. Prve nože so izdelovali iz kamna, z napredujočo civilizacijo pa iz bakra, bronu in pozneje iz železa. Dasi je nož prišel na mizo davno pred vilicami, vendar so se ga posluževali še v nedavni dobi v jako omejeni meri. Grki in Rimljani so porabljali namesto današnjih mnogovrstnih nožev samo enega, s katerim so razrezovali na mizo prineseno meso. Ti noži so bili časih lepo okrašeni; če jih niso rabili, so jih shranjevali v posebnih nožnicah. V Franciji je obstojala glasovita nožarna v Beauvais-u že v 10. stoletju in 400 let pozneje poroča angleški pesnik o nekem možu, ki je v hlačnem žepu nosil nož iz Sheffielda. To poročilo je tudi še v drugem oziru pomembno, ter priča, da je angleško mesto Sheffield slovelo že takrat po svojem nožarstvu. Običajno so nosili nože na pasu; zanimiv ostanek te navade se je ohranil med gorskimi Škoti, ki nosijo nož in vilice v eni nožnici.

Prsti so seveda starejši od vilic in civilizacija je potrebovala dolgo časa, preden je izumila to danes nepogrešljivo jedilno orodje, in še od tedaj je morala miniti precejšnja doba, preden so jih začeli splošno uporabljati. Stari narodi niso sploh poznali vilic. Sicer so l. 1874. izkopali v asirskih Ninivah dvozobe vilice, toda prva poročila datirajo iz 11. in 12. stoletja po Kr. in še ta so zelo redka. Najbrž so jih smatrali za luksus. Pripoveduje se, da jih je na koncu 11. stoletja prinesla neka grška princesa iz Carigrada v Benetke. Narod starega veka so se posluževali prstov, če so

jedli trdo hrano, in meso je prihajalo že razrezano na mizo. Skledica, v kateri so si po jedi umivali roke, je bila seveda zelo potrebna priprava. V Italiji so se vilice udomačile v 16. stoletju, drugod so jih smatrali za kuriozitetu ter jedi z njimi le sadje in rezine kruha ali sira in ne mesa. Takrat so imele le dva zoba, nakar se tudi nanaša izraz za nje v nekaterih jezikih.

Francoski kralj Henrik III. (1574—89) je bil prvi, ki jih je uvedel pri kraljevskem obedu, in nova moda se je na njegovem dvoru naglo udomačila. Toda satiriki tiste dobe so to novotarijo ostro obsojali, o čemer priča naslednje poročilo: »Mesa se niso dotikali s prsti, ampak z vilicami in vtikali so si ga v usta, medtem ko so se, sedeč na svojih stoli, sklanjali nad krožniki. Tudi solato so nabadali na vilice, zakaj v tisti deželi je prepovedano prijemati jedila z rokami, dasi jih je morda na drug način težko jesti, in zato jim je ljubše, da se dotikajo ustnic s tem malim vilastim orodjem nego s prsti.« Neki angleški potnik, ki se je l. 1611. vrnil iz Italije, se je tudi doma v Angliji posluževal vilic, za kar so ga pošteno zasmehovali. Takrat so bile vilice običajno iz srebra; ko pa so jih začeli izdelovati iz jekla, so se polagoma razširile, dasi se je temu — kar je zanimivo — protivila duhovščina, češ, »da se s tem orodjem pregrešno žalijo stare, preproste šege«. Navada, da so si po jedi umivali roke, se je z uporabo vilic polagoma omejila.

Krožnike, oziroma neko vrsto skledic so sicer poznali že Rimljani, toda še v 16. stoletju so rabili namesto njih okrogle kruhove rezine, ki so jih po velikih gostijah podarjali siromakom. Takrat so tudi stekleni kozarci in čaše bili jako redki, četudi so slednje iz razne snovi poznali že v pamtveku. Tudi tedaj, ko se je uporaba steklenih kozarcev razširila, so pili običajno iz kositrnih posod. Šele v 19. stoletju se je razvila navada, da postavljajo pred vsakega gosta več kozarcev za razno vino, s katerim ga nameravajo postreči. Poprej so edini kozarec, ki ga je dobil gost, pri vsaki novi vrsti vina oplahnili v mali lončeni posodi, ki je z vodo napolnjena stala sredi mize tako, da jo je vsakdo mogel doseči.

Znano stojalce za očet in olje, brez katerega si ne moremo misliti bale nobene neveste iz boljših krogov, ni staro več ko nekaj stoletij. Toda solnica je

tako stara, da ne moremo dognati njene nastanka. Najbrž datira iz dobe, ko je človek začel svojo hrano soliti. Na gostijah Grkov in Rimljanov je stala na častnem mestu. Izdelana iz zlata ali srebra, je kot dragocena dedščina prehajala od roda na rod. Znameniti italijanski kipar Benvenuto Cellini je izdelal za francoskega kralja Franca I. nekaj solnic s čudovito lepimi okraski. Izdelovali so jih tudi iz navadne gline in časih je rabil ljudem kot solnica celo primerno izdolben kos kruha.

Reči smemo, da znači uporaba noža in vilic pri jedi višjooliko, pomisliti pa

moramo, da so čiste roke bile vedno še boljše ko umazano jeklo. Morda v starih časih umivanje rok ni bilo tako prijetno kakor danes, toda večina današnjih ljudi pazi skrbno na čistost jedilnega orodja. Kar se tiče višje olike, naj navedemo na koncu zanimiv primer, kako se poslužujejo vilic divjaki. Še pred kakimi 80 leti so sloveli prebivalci otočja Fidži kot največji ljudožrci na svetu. Pri običajnih obedih so rabili svoje prste, če pa so se gostili s človeškim mesom, je imel vsak velike vilice iz trdega lesa!

(Manchester Evening News — J. B.)

Saša S.

Moje potovanje v Južno Ameriko

Povodom katastrofe južnoameriškega parnika «Mira Flores» pri našamo opis potovanja v Južno Ameriko, ki smo ga prejeli od našega čitatelja.

Že izza mladih nog sem si želel spoznati Daljni vzhod in dežele vročega južnega solnca. Dolgo sem okleval, pa je vendar prišel čas: odločil sem se in mesec dni pozneje sem že zadel culo na rame in se napotil v lep daljni svet. Vzhoda za enkrat še ne morem spoznati, zato pa so me razmere zanesle na skrajni jugozapad Južne Amerike — v Čile. To je lepa dežela in po podnebjju kaj različna, po površini 7.157.527 kv. kilometrov jo nadkriljuje v Evropi le Rusija. Tu so največje jugoslovenske naselbine onkraj Oceana, zato utegne rojake v domovini že zaradi tega zanimati. Čile nas spominja Dalmacije: prav tako ozek, dolg pas zemlje je, toda mero je treba razumeti po ameriško, kjer je vse ogromno. Tako chilenska obala meri 4250 km, dočim je največja širina 300 km. Na vzhodu se dotika Bolivije in Argentine (meja teče po vrhu Andskih Kordiljer), na severu pa mejaši Peru, medtem ko na zapadu obliva vso dolgo obalo mogočni Pacifik. Glavno mesto je Santiago, polno starih spomenikov iz dobe španske nadvlade, saj so bili Španci tisti, ki so nekoč po dolgih trdovratnih bojih iztrgali Čile Indijancem. *)

* Glej »Življenje in svet«, knjiga III. stran 411: »Boj za zlato deželo«.

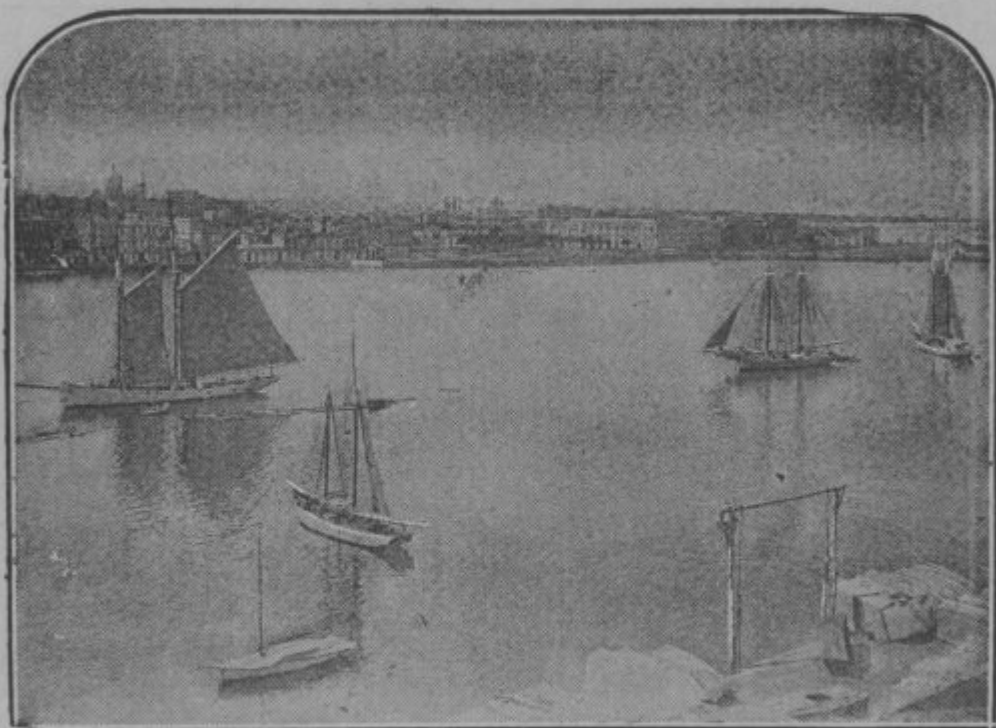
V to deželo sem se torej napotil z najboljšimi nadejami. Dolgotrajna vožnja ni bila posebno prijetna. Imeli smo skoraj teden dni vihar; naša ladja je zašla v ciklon, ki nas je precej pretresel. Med viharjem je bilo vse bolno, zlasti ker smo se morali muditi ves čas na krovu, ki je bil pogosto pod vodo. Bilo je to lanj o božičnih dneh; prav za božič nam je nekje sredi Atlantskega oceana posinilo toplo južno solnce in morje se je lepo pomirilo. Valovi so postali tako lepi in gladki, da se ne da opisati. Božičevali smo v tem blagodejnem solncu in vzeli namesto smreke palmo, ki je bila povešena z limovcem, kar me je živo spominjalo domačih jelovih gozdov. Na krovu je zavladalo veselje. Španci so kot pravi južnjaki že po naravi skrajno živahni, na brezmejnem morju in v praznični ubranosti pa je prišlo to še bolj do izraza. Tudi oni so božičevali, a čisto po svoje. Mornar je odpeval častniku, častnik mornarju. Starinski običaj iz domovine. Pesmi sicer nisem razumel, a zdelo se mi je, kakor da sem v opereti, tembolj, ker so bili vsi kolikor moči našemljeni. Če niso imeli drugega, so si nataknil fantastične čepice iz papirja ter se vrteli med plesom in petjem. Plesala sta vedno po dva ali po eden, ostali so jih spremljali s tleskanjem rok v taktu. Slika se je vrstila za sliko do zore.

Ko se je naša ladja približala Kubi, prvemu kopnu po 18 dneh vožnje, se je vsem brala na obrazu zvedavost in nestrpnost. Čim so se pojavile daljne linije bregov, je šlo od ust do ust: La

terra! Zemlja! V Kubi smo se ustavili. Marsikaterj Slovenec pozna to ime vsaj po tako imenovanih cigarah; tu — v svoji domovini — so zares izborne. Vročedna so pa tudi kubanska dekleta, samo da so od sile majhna. Segala so mi komaj do sredi prsi. Najlepše so jim črne oči, ki so zares črne ko oglje in vroče ko ogenj. Nekaj dni pozneje se mi je nudila prilika, da sem obiskal Colon. Prvi vtisk je za Evropca kaj čuden. Videl sem le nekaj zidanih hiš, ostale so lesene. Sredina mesta je lepa, ko pa se približaš periferiji, je vse čedalje bolj nesnažno. Lep je tudi park z

tih žensk, zvečer v baru pa jih je bilo vse polno, dočim so bili črnici strežaji in godci s pristnim jazz-bandom. V teh krajih silno cvete žalostna prostitucija: prodajne punčare sede pred svojo sobo v bajni električni razsvetljavi ter s pogledi in besedami mamijo mimoidoče. Tu so zastopnice vseh narodov: od rumenopolte Kitajke do pobarvane Parižanke.

Today pojdimo spet z ladjo cilju na-proti. Pot nas je vodila po Panamskem prekopu, tem mogočnem in ogromnem delu Zedinjenih držav, v čijih posesti

PRISTANIŠČE V HAVANI

dolginj alejami in cementiranimj stezami. Tu se sprehajajo samo domačini; Evropevc, oziroma belcev sem videl malo. Nežni spol zastopajo zamorke, ki pa so oblečene po najnovejši modi. Površen opazovalec bi mislil, da nosijo vsa dekleta dolge črne rokavice, velika množica njih pa tudi črne nogavice. Še drug učinek blagodejne omike se pozna na teh črnih damicah: vse so dišale po različnih dišavah in to dokaj močno. Čez dan nisem videl niti deset belopol-

je pas zemlje na obeh straneh prekopa. Za zatvornicami, ki polagoma dvigajo ali spuščajo ladjo, je v podaljšanje dolg kanal, ki je širok kakih 80 m. Plulj smo po polževo in na vsakem ovinku dajali znake s sireno. Na obeh straneh poganja bujna južna vegetacija. Tu sem občutil prvikrat v življenju moč tropskega solnca. Že po nekaj urah me je jela neznošno boleti glava. Bil sem namreč gologlav, zakaj klobuk in čepico mi je odnesla burja Atlantskega oceana.

Ostani zbogom, Atlantski ocean; že se ziblje na vodah Tihega oceana!

Zdaj so na vrsti razna mesta, ki so v celoti jako podobna, izpreminja se le odstotek in pa polt prebivalstva. Zelo mi je ugajal izlet v Callao, odkoder smo se peljali z avtomobilom v le nekaj kilometrov oddaljeno Limo, glavno peruansko mesto. Asfaltirana široka cesta vodi proti Limi. Mimo nas je drvelo vse polno avtomobilov. Med naglo vožnjo sem opazil ob cesti velik spomenik iz kamena, na niem pa zbit Fordov avtomobil. V sredini podstava se je bleščal grozeče črn velik križ. Nj mi bilo težko uganiti kaj pomeni spomenik; pred njim in za njim je ležalo več razbitih avtomobilskih delov. Dobro mi je v spominu, da se noben vozač ni ni malo zmešnil za to svareče znamenje ter so vsi brez izjeme vozili jako naglo, tako da sem se čudil, odkod tako malo karambolov.

O Limi samj ne more tujec povedati nič posebnega; je sicer čedno mesto, a prav malo evropsko, če odštejem nekaj lepih palač. Tako je izlet v to mesto potekel brez posebnih dogodkov in doživljajev. Preden sem zapustil Peru, se mi je nudil na morski obali diven pogled na pestro množico ptičev. Verjemite, da toliko ptičev svoj živ dan nisem videl, in še kakšni so bili: v vseh mogočih barvah, najrazličnejše vrste od galeba do rac. Morje je bilo daleč naokoli pokrito z njimi. Dosihdob si nisem mogel misliti, kako se more nabrati po obalah Južne Amerike toliko guana (ptičjega blata): ko pa sem videl to temo ptičev, mi je postalo jasno. Če že omenjam živalstvo, naj povem še to, da v tem morju kar vrve požrešni morski psi. Leno se zibljejo v morju; izdaja jih le plavuta, ki molč iz vode. Kdaj pa kdaj sem opazil tudi leteče ribe. Spominjale so me — ne vem zakaj — domačih prepelic; mogoče zaradi tega, ker podobno letajo. Delfinov je bilo ob sprednjem delu ladje vse polno ter so pluli kakor za stavo vedno tik pred rilcem. Ko smo dospelj v čilenske vode, so izginili morski psi, pač pa so se jeli pojavljati mroži. Kaj ljubeznivo so pluli okoli ladje, se potapljali in nato stresajoč z glavo odkihavali vodo. Posebno prijetno jih je bilo opazovati v pristaniščih, kjer zaradi prevelike tonaže naše ladje nismo mogli pristati. Tu so plavali okoli nas in nas začudeno gledali, češ, s kako pravico jim neki ta pošast kali vodo in uničuje ribji rod! Rib pa je bilo vzlic te-

mu na pretek in kjerkoli smo stali, smo jih lovili na trnke kot za stavo. Molhen-do je bilo zadnje peruansko mesto, ki smo ga obiskali. Ta naselbina je kaj čudna: hiše so majhne, lesene, nikjer nikake vegetacije. Drevesa nisem videl nobenega. Dolgo nisem vedel, zakaj stavijo Chilenci in njih sosedje v pretežni večini lesene hiše. Odkar pa živim tukaj, vem vzrok: saj imajo skoraj vsakih 14 dni potres v deželi!

Vročina je bila neznosna kot povsod, kierkoli smo pristali. Na morju samem pa je bilo zaradi vetra zelo ugodno in prijetno. Težko sem si predstavil, da je viadala ob tem času v domovini huda zima. Vsekakor mi je bilo januarja zelo vroče, tako da bi se bil včas najraje kar slekel in skočil v morje. Sam sem ta čas tako počrnel, ali bolje: dobil rdečkasto črno barvo, da sem se bal, da me ne bodo smatrali za čistokrvnega belca.

Odkar sem bil stopil na chilenska tla, nisem več videl črncev, pač pa so domačini, osobito Indijanci, v primeri z nami pravi zamorci. Skoro vsi imajo nekako rdečkasto črno polt. Lahko pa jih je spoznati po obliki lica. Najprej smo jih videli v mestu Frica, ki mi je zelo ugajalo; je majhno kakor naš Kranj, drugače pa prav prijetno. V sredini ima lep park s spomeniki na boje Chilencev z Peruanci in Bolivijanci. Nad mesto se dviga skalnat hrib, ki je utrjen in baje tudi v sredini tako pozidan, da tvori naravno utrdbo. Ne mesto niti bližnja okolica nimata vode; dovajajo jo po ceveh z nekaj sto kilometrov oddaljenih And.

Ko grem po mestu, opazim prvo trgovino, ki me je opozarjala nase po velikosti stavbe, napis z jugoslovenskim imenom. Nehote ga glasno preberem, pa že se prikaže pri oknu bližnje hiše gjava, ožgana po južnem solncu, in me začudeno motri. Pozdravim ga »naški«, pa mi odgovori v pristni dalmatinsčini. — Nekj znanec Bolivijanec, ki se je vračal po šestih letih domov (študiral je v Evropi medicino), si je izbral hotel, nato pa je nas spremil še dalje po mestu. Spoznal sem se po malo časa še s par Jugosloveni, ki so mi kot rojaku šli vsestransko na roko. Pozno v noč smo se vrnili na ladjo; prej pa smo se morali prav pošteno prerekati s »colnarji«, ki z največjim veseljem odero vsakega tujca. Skoro sem pozabil povedati, da sem tu prvič kosil na chilenski način. Servirajo

vsako jed posebei in sicer takole: najprej nekako salato z vsem mogočim, nato juho, za Evropca prvi čas nekako žudno, nato ribo ali kaj sličnega, meseno jed, kot zadnje nekak biftek s salato. Seveda je vse to napravljeno na olju ter je dokaj okusno. Kot zaključek vseh teh dobrot dobiš še kompot ter fino črno kavo. Za vse to pa — kaj menite — koliko sem bil plačal? Ne več ko v naš denar preračunano okroglo 14 Din.

Ne morem si kaj, da ne bi povedal tudi kaj o chilenskem nežnem spolu. Ogladaval sem ga, pa sem prišel do zaključka, da so med njim kaj čedna bitja. Sicer ni to nič čudnega, saj imajo skoro vsi Chilenci vsaj 50 odstotkov evropske krvi. Do sedaj sem jih spoznal že celo vrsto, ki jim je ali oče ali mati Evropka. Seveda otroci ne znajo več kot par besedi tistega jezika, pa naj je to jugoslovenski, nemški ali katerikoli. V Antofagasti imamo Jugoslovenci svojo šolo, pa to ne zaleže dosti. Nedavno sem bil gost odlične rodbine, kjer sta oče in mati našega porekla, od štirih otrok znata le dva »naški«. Pač žalosten pojav, ki pa se kaže ne le pri naši narodnosti, temveč tudi pri drugih.

Mesto Antofagasta je za chilenske razmere dokaj veliko (glavno mesto Santiago šteje nekaj nad pol milijona prebivalstva), ima okroglo 60.000 prebivalcev. Edino zelenje, ki ga vidiš v mestu, so parki. Tu je dokaj lepih velikih stavb, ki bi mogle biti v vsakem evropskem vlemestu; je tudi hotel našega porekla, ki je najboljši, a obenem najdražji. Plačal sem za sobo in hrano 210 Din dnevno. V tem mestu živi največ Jugoslovcen, ki so si ustanovili tudi lastno šolo. Omeniti bi bilo stavbo Jugoslavske banke, ki se lahko meri z vsakim poslopjem v tem mestu. Tudi sem se senčil ob paviljonu, ki so ga postavili naši v spomin stote obletnice samostojnosti chilenske države. Na brdih okoli mesta se vidi prava ameriška reklama. Z ogromnimi črkami so urisana v gola pobočja imena tvrdk. Tudi veliko naših imen se bere med njimi. Vse to se lahko čita kar z ulice, ne da bi si človek le količkaj napejal vid. Lalko si mislite, kako velikanske črke morajo to biti.

Moja nadaljnja pot me je vodila proti glavnemu pristanišču chilenske države — Valparaisu. To mesto — že ime samo označuje — je lepo in mi je pustilo, odkar sem zapustil evropska tla, najlepši vtisk. Zidano ob morju se razteza pre-

cej daleč v notranjost po gričih, razkater se nudi krasen razgled. Hiše so po večini dvonadstropne, večjih se le malo vidi, to pa seveda le v centralnem delu mesta. Periferija pa predočuje velikanško razliko v primeri s središčem. Hiše so nizke, često podobne nekakim kletkam. Podnebje je milo ter se razlikava med zimo in poletjem pozna le po tem, da pozimi dež parkrat orosi mesto. Tu je nakopičenega polno bogastva, sedeži največjih tvrdk so tu. Mesto je prepreženo z omrežjem električne železnice ter avtobusov, ne glede na ogromno množino avtomobilov. Krasen je izlet v Vina del Mar, kjer je sedež bogatašev; tu se vrstijo vile in stavbe, druga lepša od druge. Po hribih sem, odkar sem zapustil Panamski prekop, videl zopet prvikrat zelenje, seveda mislim zelenje, ki uspeva samo brez pomoči in nege človeka. To zelenje je pa še zelo pritlikavo. Omenil sem že, da je Valparaiso mesto bogatašev; naj pristavim, da je tudi mesto revežev, ki nimajo »pese« (chilenski denar) po ves mesec v žepu, pa vendar žive. Tu je sedež generalnega konzulata naše države, sedež Jugoslavske banke ter sedež menda največje in najbogatejše tvrdke v državi: Baburizza - Lukinović - Petrinović. Tudi precej drugih premožnih Jugoslovcen je v tem mestu. Od ostalih pa je menda največ Nemcev, ker nemščino slišiš skoro na vsakem koraku v mestu. Jaz sem stanoval v jugoslovenskem hotelu vse dni, ki sem jih preživel v mestu. Plačeval sem dnevno komaj 10 pesov za vso izborna postrežbo.

Naj vam še opišem zame kaj čudni način življenja, ki je v navadi menda v vsej Južni Ameriki. Tu mora človek, ki se hoče šteti v boljšo družbo, živeti kolikor mogoče »nobel«. Še celo delavec, ki zasluži le par »pes« več kot njegov drug, živi bolj »nobel«. Na prihranke seveda nihče ne misli, na plačanje dolgov pa, kakor sem slišal, še manj. Obleka mora biti najmodernejšega kroja. Zares nisem videl skoro nobenega, ki bi imel ponošeno obleko; celo delavci so po večini oblečeni kot pri nas v domovini uradniki. Toaleta nežnega spola so jako lepe in prirojene ženski zvičajnosti, da bi napravile tudi damo, ki ni obdarjena z lepoto, za lepo. Voziti se sme človek, ki noče, da bo imel na vsak korak opravka s policijo, ali ki hoče, da srečuje vljudnost, vedno le v prvem razredu, to na železnicih kakor na ladjah.

Od policije dobi tujec, ki se mudi dalje časa v državi, legitimacijo s fotografijo in odtiskom prstov. A legitimacije imajo tri vrste: za ljudi, ki ne premorejo nikakega denarja, druge za ljudi, ki so denarnejši in tretja vrsta za ljudi, ki se štejejo v najboljšo družbo, kot bi rekli v Evropi; tu pa pravijo za ljudi, ki spadajo v denarne kroge. Vsaka legitimacija se razlikuje po barvi, rdeča barva je barva legitimacije, pred katero ima vsak stražnik spoštovanje, pa bilo, kakor bilo.

Prvo nedeljo, ki sem jo preživel v Valparaisu sem se odpravil kopat v

Veliko je bilo pa moje začudenje, ko sem prišel do vode in sem začel ogledovati nežni spol. Ta ni nosil nikakega krilca pa tudi njihove oblekce so služile bolj za povzdigo lepote kakor za kritje. Pač Južna Amerika. Morje je pa tako hladno, da sem prestrašen obstal, ko sem stopil v vodo. Tako mrzla menda niti Sava ni kot je tu morje. Precej časa sem se nato paril na solncu, preden me je želja po hladu pognala zopet v morje.

Bil sem že večkrat gost naših družin ter imel priliko spoznati razmeré in način življenja, ki sem ga vam le malo

BAJTA JUŽNOAMERISKEGA INDIJANCA

morje. Tu se mi je primerilo zopet nekaj čudnega. Zlezem v kopalno obleko in pravkar nameravam zapustiti kabino, kar prihitita dva strežaja in mi zabranita izstop. Zakaj pač? Obleka ni ustrezala predpisom. Moški morajo nositi pri kopanju ne le dolgi trikot nego tudi nekako krilce, kot je pri nas v navadi za dame. Prineseta mi obleko, ki je bila v skladu s predpisi, pa tako tesno, da ni bilo za nikamor. Trikrat so mi menjali trikot, preden je bilo za mojo velikost, ker domačini so po navadi majhni ljudje.

ortsal. Z naslado sem celo poslušal gramofonske plošče s slovensko pesmijo.

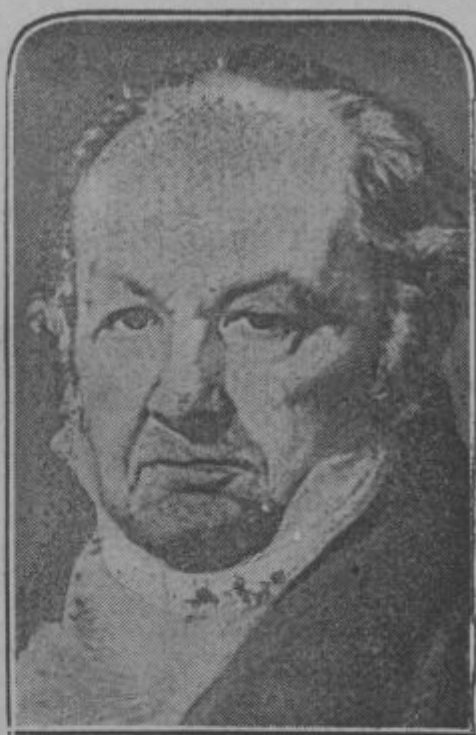
Pot me je vodila nazaj iz Valparaisa proti Antofagasti ter sem imel priliko seznaniti se na ladji z generalom Diazem, ki mi je pripovedoval precej o svoji domovini ter je dobro poznal tudi Jugoslavijo; našteval je imena mest in rek, da sem se kar čudil. Le za Dalmacijo je bil na krivi poti; bil je mnenja, da so naši ljubi sosledje Italijani upravičeni segati po njej. Imel pa je to svojo vednost od tukajšnjih italijanskih naseljencev. Go-

vorfla sva nemški ter je bilo to do sedaj prvič, da sem s Chilencem domačinom govoril v tem jeziku. Danes, skoro dva

meseca od tega časa, mi tega ne bi bilo več treba, ker mi je španščina že v zadostni meri razumljiva.

JUžnoameriška flora

SLAVNI ŠPANSKI SLIKAR GOYA
(1746—1828)

vo Križner (Beograd)

Katastrofa na morju

Spomini očividca na avgust l. 1914.

Kot kuharja avstrijskega Loyda me je 12. avgusta l. 1914. določil inspektorat, da s potniškim parnikom «Baron Gautsch» potujem v Boko Kotorsko in nazaj. Bilo je v prvih dneh svetovne vojne. Ko mi je šef sporočil svoj odlok, je pripomnil: Vojna bo trajala samo tri mesece. Imeli boste lepo potovanje in se počutili kakor doma.

Ni bilo treba dolgo čakati, da smo spoznali, kako se bomo počutili. Približno ob polnoči smo pripluli v Zader. Malo poprej smo opazili torpedovko, ki je phla za nami in neprestano signalizira-

la. Signale smo opazili šele takrat, ko je bila torpedovka tako blizu nas, da smo se lahko ustmeno domenili. Povedali so nam, da se naš parnik nahaja na polju min . . . Vedno lepše. Ko smo prišli v Kotor, so nas pozdravili Črnogorci z močnim topovskim ognjem. Takrat so pri nas govorili, da gre hvala samo razumni dalekovidnosti avstrijskih oblasti, če nam Črnogorci ne morejo napraviti posebne škode, ker so nas obstreljevali z avstrijskimi topovi. Baje jim je Avstrija poklonila ob priliki proslave kralja Nikole nekaj topov, ki so pa bili precej nezanesljivi . . .

Ko se je parnik vračal, se je nabralo z vseh strani veliko popotnikov, po večini uradnikov z dalmatinske obale, oziroma njih družine, letoviščarjev in precejšnje število za vojno nesposobnih rezervistov, ki so morali iz svojih garnizij v zaledje. Rezervisti so se veselili, da jim ne bo treba na vojno; še slutili niso, da so že na vojnih tleh. Nihče se ni bal katastrofe. Na parniku je bilo približno 1000 oseb všteti mornarje.

Že smo pokosili in popotniki so se veselili, da prispemo natanko po voznem redu ob 4. uri v Trst. Bili smo že na višini pri Rovinju, kakih 15 km od obale in približno 7 km od svetiljke na skalnatem rtu San Giovanni di Pelago, ki je potnikom Lloyda dobro znan. Malo pred drugo uro popoldne smo vsi skočili pokonci. Na popolnoma mirnem morju je zagrmela strašna detonacija in naš parnik se je silovito stresel. Eksplozija je bila tako silna, da so kovinske ploče, s katerimi je bila moja kuhinja pričvrščena ob pod, deloma odletele do stropa. Sam sem bil tisti hip naslonjen na zid ter sem dobil tako strašen udarec, da bi se bil skoraj onesvestil. Vzlic temu sem urno planil na zgornji krov, da vidim, kaj se je zgodilo. Tu je bilo že vse v neredu. Ljudje so tekali sem in tja, vsak je iskal svojih reči. Žalostnih prizorov je bilo v tej paniki toliko, da bi človeku počilo srce. Ali za opazovanje ni bilo časa. Nekateri popotniki so hoteli sami spustiti rešilne čolne v vodo. Toda v vsej nastali zmedbi je bilo jasno samo eno: da se je parnik čedalje bolj nagibal na stran. Zdaj je posadka vzela ribiške čolne v svoje roke in je skušala popotnike pomiriti. Zaman. Po utrudljivem delu so lahko spustili samo dva čolna in to šele potem, ko so bili odrezali vrvi. Umljivo je, da so prvega teh dveh čolnov kakor bi trenil napolnili popotniki ter nekaj pomorščakov. Vse je hotelo kar poskakati v morje. Usoda drugega čolna je bila grozna. Stroji so se takoj po eksploziji ustavili, ali parnik je še vedno plul, zato je čoln prišel pod brod. Vsi, ki so se hoteli na njem rešiti, so imeli še strašnejšo smrt nego bi jo bili imeli sicer.

Ko je bilo jasno, da ni rešitve, je poveljnik izdal usodno parolo: »Vsak naj se rašuje, kakor zna in more.« To je vzelo prisotnost duha tudi onim, ki so bili do takrat mirni. Zdaj je nastala nepopisna panika in človeški strah pred smrtjo in pogubo je rodil prizore blaznega ob-

upa. Nikdar ne pozabim obupa mater, ko so iskale svoje otroke, saj je bilo približno 70 otrok na krovu. Zbegani popotniki so tekali v kabine in jemali docela brezpomembne reči, da bi jih rešili. Skratka: ljudje so izgubili glavo. Mnogi so se zadušili, ker se zaradi nagie katastrofe niso mogli vrniti na krov. Najmlajši kapitan, ki je imel službo, si je pognal kroglo v glavo.

Ljudje so z divjim vpitjem zahtevali rešilne pasove. Vsak mornar ve, da se v sili lahko rabijo tudi blazine v kabinah kot rešilni pasovi, a nihče se ni tega domislil. Sicer pa je bilo že prepozno, da bi vzeli blazine iz kabin, saj so bili ljudje na krovu. Rezervni rešilni pasovi so bili na zgornjem krovu zaklenjeni v zabojih. Pomorščak, ki je imel tu službo in je odgovarjal zanje, jih je zaklenil. V nastali paniki je izginit; nemara je že utonil. Nenadoma se je nekdo spomnil nanje. A kako odpreti zaklenjene zaboje? Na srečo še neki strojni inženjer ni izgubil razsodnosti, pa je razbil zaboje in razdelil pasove med obupane ljudi. Ta junak je našel smrt v valovih skupno z vsemi popotniki in z delom posadke, ki je ostala na parniku.

Tudi jaz sem pohitel na sprednji krov, da bi dobil rešilni pas, ali bilo je že prepozno. Ta del parnika se je tako nagnil, da je že tonil. Živo se spominjam, da sem opazil neznanega gospoda, ki je ležal na tleh z glavou in mlakji krvi. Tik njega je bil rešilni pas. Hlastno ga zgrabim in hočem skočiti v morje. Toda pri ograji je stala neka gospa z dvema otrokoma. Obupno me je prosila, naj ji pomagam, ker ne zna plavati. Urno sem zvezal pas okrog nje in enega otroka, ki ga je držala v roki in skočil v morje brez rešilnega pasu.

Ko sem ponovno priplaval na površino, sem opazil, da sem v bližini parnika. Napel sem vse moči in plaval dalje, da me ne bi potegnila potapljaljoča se ladja za seboj. Na desni strani, približno v sredini, kjer je bila pošta, se je pokazala meter široka odprtina nad vodo. Eden ali dva dimnika sta se gromovito zrušila v morje in kvišku je bruhnil oblak pare. Strašen je bil pogled na debele stebre vode, ki so bruhal iz ventilatorjev na krovu, vidni znak, da so bili notranji prostori že popolnoma poplavljeni. Grozno bobnenje je spremljalo zadnje dejanje katastrofe. Vmes pa so se vedno čuli obupni klici: »Na pomoč, mati moja, na pomoč, pomoči!»

Z grozo sem opazil, da parnik, ki je skoraj popolnoma utonil in od katerega so samo še jarboli moleli iz vode, še vedno plava, kakor bi hotel do konca vršiti svojo dolžnost; ni bilo treba dolgo čakati, pa je tudi to popolnoma izginko pod vodo.

Čez nekaj minut je zavladala popolna tišina kakor na pokopališču. Jaz sem bil takrat kakih 50 m od mesta katastrofe. Morje je bilo uprav pokrito z glavami ljudi, ki so se obupno borili za življenje. Mnogi, tudi če so sicer bili dobri plavalci, so izgubili življenje zaradi nafte, ki se je bila pojavila na morski vodi.

Plaval sem v smeri k deskam, ki so jih nosili valovi od mesta nesreče. Vsake izmed njih se je že oprijemal kak brodolomec. Blizu mene je plaval mirno in pokojno neki možki z majhnim otrokom na prsih. A kmalu mi je izginil izpred oči. Sigurno ga je potegnil pod vodo kateri izmed popotnikov, ki se je v skrajni sili oprijel njegove deske. Nekoliko dalje se je čvrsto držal za majhen sodček neki deček in je plaval. Videl sem, da ne zna plavati in da je bil s svojo močjo že pri kraju. Priskočil sem hrabremu dečku na pomoč in sem se še sam oprijel sodčka.

Tako plavaje sem opazil pri rtu Salvore tri stebre dima. Kmalu sem spoznal, da so to tri torpedovke, ki so patrolirale ob obali. To nama je vilo nove moči. Čez ne celih 20 minut so bile torpedovke blizu. Na nesrečo pa se niso mogle prosto gibati, ker je bilo na tem mestu vse polno min. Tako je reševanje bilo mogoče samo s čolni, ki pa niso mogli sprejeti več kot 2—3 osebe.

Mojega malega varovanca in mene so sprejeli na krov »Balanton-a«. Rešenih je bilo samo 152 oseb, med katerimi je bilo 32 žen, tako, da se je potopilo čez 800 oseb. Pozneje so dognali, da je ravnopolovica posadke izgubila življenje.

Na torpedovkah smo morali takoj odložiti obleke, ki so bile premočene z oljem in vsi brez razlike — možki kakor ženske — smo dobili mornarske bluze in bele hlače.

Pred vhomom v puljsko pristanišče, kamor so nas odpeljali, nam je prišel naproti admiral Hass, ki je hotel izvedeti od poveljnika patrolnih brodov, kaj se je bilo zgodilo. Admiral se je začudil, ko so mu povedali, da je »Baron Gautsch« zadel na mino in se potopil. Po njegovem mnenju na tem mestu sploh ni bilo min.

Sven Hedin

Peščeni vihar v mongolski puščavi

Svetovni potnik Sven Hedin, ki se je nedavno vrnil iz Kitajske, pripravlja novo ekspedicijo, ki bo raziskavala zapadne dele te malo znane dežele. Po sedanjem načrtu naj bi ta ekspedicija trajala dve leti. Zbirala bi etnografsko gradivo v lamaističnih samostanih in važnejših mongolskih središčih in bi proučevala tudi geološki ustroj Tibeta. Hedin je prosil švedsko vlado za denarno podporo, katero mu bo zbornica dovolila. Lamaizem se po najnovejših poročilih nahaja v razsulu. Templji in kipi nimajo za Kitajce več tiste privlačnosti kakor pred boljševiško invazijo. Hedin predlaga svoji vladi tudi nakup dragocene ga budističnega templja s 3000 zvezki svetih pisem. Opis peščenega viharja v Mongoliji je vzet iz dnevnika zadnje Hedinove ekspedicije.

Novemberski večer. Začel je pihati zapadni veter in slutili smo, da se pripravlja vihar. Vso noč je zavijalo krog šotorov in naslednji dan ob 9. zjutraj so začela plesati po zraku peščena zrnca. Larson je pritekel k mojemu šotoru in me poklical: »Pridi ven in ozri se na zapad! Od tam se bliža peščeni vihar

kakor bi se pomikal proti nam debel zid.«

Pogled me je resnično pretresel in spreletela me je groza. Mirijade drobnih peščenih zrn so zatemnile nebo. Mento je planil v moj šotor, da bi privezal dimnik z vrvo za dva težka zaboja. Vsi smo si bili svesti, da se bliža

težka ura in da se bo treba boriti z viharjem za vse, kar se premika — in premično je bilo vendar vse, kar je imela naša karavana na potu.

Napotiti se v takem viharju dalje, bi pomenilo izpostaviti življenje gotovemu poginu. V takih okoliščinah je prodiranje težje nego v vodi. Proti viharju ne moreš hoditi; če pa greš z njim, se moraš nagniti v kotu 30 stopinj proti vetru, ki te pritiska. Vendar jedva lahko misliš na to, da bi mož korakal v takem položaju; in če vzdrži takšen poskus mož, ga ne vzdrže kamele. Živali in tovari na njih so za veter takšne zapreke, da se veter lovi zanje in ustavlja ob

SVEN HEDIN

njih; potovanje je torej dvakrat naporno. Če zaloti takšen vihar karavano na potu, jo v nekaj dneh uniči. Upoštevajoč te stvarne razloge, smo sklenili počakati v taborišču št. LXV., ki nam je nudilo vsaj toliko zaščite, ker smo bili v njem preskrbljeni z vodo, čeprav je bila paša za kamele prav slaba.

Začenja se ples

Ta vihar je bil nedvomno najslabitejši izmed vseh, kar smo jih doživeli. Brzel je z naglico 30 metrov na sekundo. Bili smo kakor oblegani ali zatrpani. Ob stene mojega šotora niso deževala samo peščena zrnca in oblaki prahu — po njih je udarjalo tudi drobno kamenje, ki me je spominjalo na bobneči ogenj na fronti. Stena, ki je bila najbolj izpostavljena

viharju, se je jela vdajati. Stebri, ki so jo držali pokonci, so popadali drug za drugim na tla. Vse to me ni spravilo z mesta. Sedel sem mirno pod streho in sem pisal opazke v dnevnik.

V Larsonovem šotoru je bilo zelo veselo. Igral se je bridge in igra so prekinjale salve zvonkega smeha. Profesor Siu in drugi Kitajci se niso pokazali ves dan. Zvečer, ko mi je prinesel Larson večerjo, dodobra začinjeno z mongolskim peskom, sem prosil, naj pridejo vsi Evropci v moj šotor. Peč mi je namreč gorela in žarela, luč pa je razlivala prijetno svetlobo naokoli.

Vihar je divjal vso noč. Zjutraj je dosegel še večjo silovitost in bila je podoba, kakor da noče odnehati. Sirov puščave ni bilo nikjer žive duše. Vse se je stiskalo pod platno, celo trdni Mongoli. Tla so pa izgledala kakor bi jih bil pomel pošasten pometač z jekleno metlo. Po zraku so švigali svetli repi kometov iz peščenih zrn. In vsepovsod so bile brazde. Skušal sem hoditi po njih in sem moral ugotoviti, da me navdaja pri hoji velik občutek nesigurnosti. Nisem namreč vedel, ali se majem jaz ali zemlja pod mano. Tako je bilo ko sem korakal nekaj časa v smeri viharja. Ko sem se pa obrnil, so mi začela deževati v obraz ostra, drobna zrnca.

Malo pred začetkom viharja je minila naše taborišče karavana s potniki. Sedeli so v visokih pletenih stolih na hrbtih kamel. Bogve, kje jih je zalotil vihar in kako se jim je godilo v peščenen metežu? Če se niso takoj ustavili, ne bi hotel menjati z njimi.

Posledice in učinki

Vihar v puščavi ustvarja v človeku in okrog njega neko čudno razpoloženje. Od vseh strani vieče, da se hoče taborišče podreti, šotori pa raztrgati. Posledica tega je, da nimaš nobene prave volje do dela. Tudi jaz sem največ hodil okrog šotorov in gledal, kako se veter igra s težkimi kovčegi, ki so bili trdno povezani, da jih ni vzela burja. Oborožili smo se z največjo mero potrepljivosti, zakaj edino ta nam je nekaj pomagala; vse drugo ni zaleglo nič.

V Larsonov šotor je nanoslo toliko peska, da bi človek lahko izgini v njem. Solnce se nam je skrilo, svetloba se je porazgubila kakor da nam ni potrebna in ko smo se začeli posvetovati, kaj naj

ukrenemo, smo nenadoma zašišali klice na pomoč. Kaj se je zgodilo? Vihar je dvignil neki šotor in ga je hotel odnesti. Kline je izruval iz tal, da je plahota vihrala po zraku. V tem obupnem klicanju na pomoč pa je stopil na plan kinooperater Lieberenz, ki je začel prizor filmati. Njegova pripravljenost, da napravi iz katastrofe dobičkanosno kupčijo, nas je pripravila v židano voljo. V šotoru samem pa je bilo res neprijetno. Možje, ki so sedeli v njem, so se obupno borili proti viharju in so se držali za svoje zaboje, da ne bi odfrčali onj ali zaboji v zrak. In razvil se nam je — ne prizor, ampak papir! Sto metrov dolg zavitek papirja se je razgrnil v vsej veliki dolžini. Tako razprostrtega ga nismo videli ne prej ne pozneje.

Naprej!

Ponoči je padla temperatura na 7 stopinj pod ničlo. Vihar se je nekoliko unesel, vendar še ni nastopila ugodna ura za na pot. Počakali smo še nekoliko. Potem smo jo udarili proti severozapadu in smo srečali majhno karavano. Vodil jo je Norin, s katerim sta potovala Bergman in v. Marschall. Dogovorili smo se, da bomo nekaj dni nadaljevali potovanje skupaj in da bomo kartografirali potem vsak od svoje strani gorski sistem, ki ga imenujejo Mongoli »Sinje gore«. Gorovje je dobilo svoje ime pač po tem, ker se vlečejo vršaci v neskončni vrsti in se vidijo v daljavi kakor niz sinjih biserov.

Prehodili smo šest kilometrov in smo se nanovo utaborili. Pokrajina je bila nepopisno pusta. Živali niso imele paše, mi pa ne vode. K sreči smo jo bili prinesli za prvo silo s seboj.

Zvečer je bil skupen sestanek, na katerem smo se posvetovali glede nadaljnega prodiranja. Norin, Bergman in v. Marschall so prišli iz svojega taborišča k nam, ki smo bili od njih oddaljeni kakih 100 metrov. Med posvetovanjem pa se je znočilo in ker še ni bil vzšel mesec, je bila tema tako globoka, da ni mogla trojica najti poti nazaj v taborišče. Vrniti so se morali zopet k našemu ognju, kjer smo jim posodili žepno žarnico, ki jim je pomagala najti pot pod domačo streho.

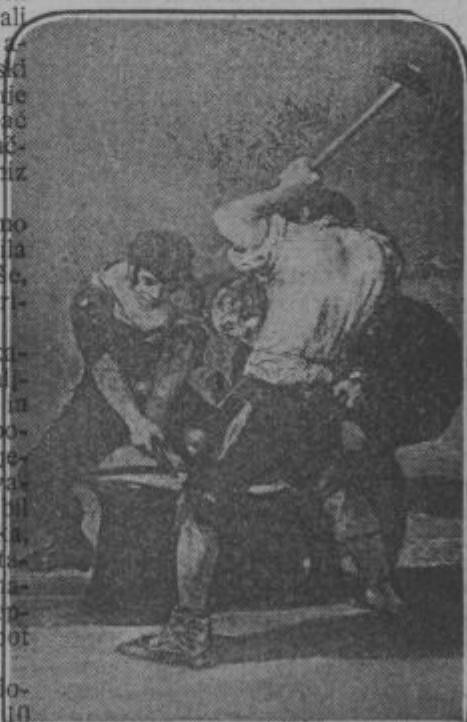
16. novembra zjutraj nismo nikjer dobili vode. Ker je padlo živo srebro 10 stopinj pod ničlo, se tudi nihče ni pritoževal, da se ne more umiti.

Zrak je bil miren. Odrinili smo naprej, v severno smer. Mongoli, ki so jahanj na kamelah spredaj, so peli, žvižgali in se razgovarjali. Človek, ki ni nikoli videl puščave, ne ve, kaj se pravi imeti okrog sebe tako čvrljajočo družbo. Taka okolica napravi iz tebe drugega človeka.

Sledovi smrti in pomniki pokojnikov

V teh krajih naletiš pogostoma na okostnjake kamel. Danes smo n. pr. našli dva. Imamo vtis, da je promet skozi te kraje precej šibek. Še redkejši so pa spominski kamni, katere postavljajo Mongoli duhovom svojih pokojnikov. Časih so se ti kamni kar izgubili — in dojmilo nas je, da se oddaljemo od mongolskega sveta. Na zapadni strani puščave smo že stopili na sveta tla preroka. Tja grede, smo šli mimo neke kitajske piramide.

Pokrajina našega taborišča št. LVI. je bila prav tako pusta kakor naša zadnja postaja, samo s to razliko, da smo imeli zdaj nekaj več goriva kakor poprej.

GOYA, KOZACI

Dne 17. novembra smo odrinili v dveh skupinah. Larson je šel na pot ob pol sedmih, jaz pa ob pol osmih zjutraj. Sledili smo severni pravec. Pihal je oster severni veter in karavano je tako zeblo, da so vsi tleskali z rokami in hukali, da bi si jih ugreli. Jaz pa sem moral risati zemljepisno karto, ne glede na mraz in čeprav so mi roke časih kar otrpnile od mraza.

Jezdili smo med griči in ko smo jih premerili, smo prišli zopet na ravino. Kmalu smo trčili na mejnike Mongolije. Prišlo mi je na misel, da bi bili lahko nevede prekoračili meje republike. Še tega bi se manjkalo, da bi nas jeli nadlegovati mongoški jezdeci radi preko-račenja meje!

Zavel je veter od severozapada. Kamele so se začele šibiti od utrujenosti. Kako mi je odleglo, ko sem v daljavi videl dim, ki se je dvigal kvišku in označeval naše novo taborišče. Pospešili smo pot in ko smo prišli na mesto, smo planili k ognju. Mrzlo je namreč postalo tako, da se ni dalo več potovati dalje.

Termometer je ponoči padel na 8.2 pod ničlo. Naslednji dan pa je vzhlo veličastno sonce. Od vzhoda je pihljala hladna sapica, na severozahodu pa je bilo nebo zakrito z oblaki. Tu smo se poslovili od Norina, Bergmana in Marschalla ter male antilope, katero je zadnje imenovani vodil s seboj. Norin se je napotil dalje proti Tsagan-Bogdou, mi pa smo še nekaj časa ostali pod gorami.

Dr. J. Š.

Kaj pripoveduje ljubeljska cesta

O starih časih, o nekdanjih voznikih, o gornem možu, o žark-ženah. — Kos naše skromne zgodovine

Kakor začarana kraljična dremlje danes ljubeljska cesta v gorskem zatišju. Ogleduje se po gorskih velikanih in temnih gozdovih in sanja o preteklih lepših časih. Le poredkoma jo vzdrami kak avtomobil ali turistov korak, zaman pa čaka na ropot težkih vozov, ki jim je bila nekoč namenjena. Ta cesta je pač že izpolnila svojo nalogo, moderni promet jo je postavil na mrtvi tir in se zdaj vdaja svojim sanjam: Tako mine slava sveta!

Da, nekoč je bilo drugače!

Minule dni je poteklo 200 let, kar so si kranjski in koroški stanovci podali na vrhu Ljubelja ob tedaj novopostavljenih piramidah roke, slaveč otvoritev popravljene ceste, ki je bila v tistih časih daleč po svetu na glasu kot pravo čudo tehnike. Tedaj sta bila slava ceste in promet preko nje na višku.

A ni bilo že od nekdaj tako.

Svet onkraj Ljubelja se imenuje Rute in med Rutarjani se še danes vzdržuje ustno sporočilo, da nekdaj ni bilo ceste preko Ljubelja. Vodila je samo steza, po kateri so ljudje ali živina prenašali tovore. Po tem sporočilu je vodila ena steza čez vrh k stari cerkvi sv. Lenarta (sedaj v razvalinah) in do p. d. Bovčana, druga, menda zložnejša, pa čez Zelenico (Pekcovo planino) k p. d. Močniku in Ljubeljšnjaku. Potujoči so morali v

nadaljnem poteku steze večkrat prebroditi Ljubeljsko Borovnico, zaradi tega ima dol ime Brodi, ljudje pa Brojani. Steza se je potem zopet povzpela na breg, kjer so p. d. Tepej, Pekec, Plesnovec in Pošnikar vrh Pošine, kjer je bila nekoč gostilna; ta hiša nosi še danes prvo številko v občini. V kamenitem križu pod novo cerkvijo sv. Lenarta je vzdani napisni kamen iz rimske dobe, na katerem se omenja neki *Tauponius*; zato domnevajo, da je že v rimskih časih vodila preko Ljubelja steza ter da je mogoče v sedanjem hišnem imenu Tepej ohranjeno ime tega *Tauponija*.

Od Pošnikarja dalje pa se je steza delila: ena je šla takoj po strmi rebri navzdol in potem zopet vkreber na Pustoto (pobočje Žingarce) in pod čermi Grintovca na Kozanjaka ter odtod na stari Podljubelj. To je utegnili biti težaven in zlasti pozimi nevaren prehod. Soteska pod Šumom (kjer je danes speljana cesta) in za Čepo pa takrat sploh ni bila prehodna. Druga steza, oziroma že vzorna pot je šla od Pošnikarja do Bukovnika, Pavca, Kovača (gostilna in kovačnica) ter čez Strugarje po robah na Bistrico v Rožu. Od te poti se je odcepila zopet steza na Raškrobo čez Albinč vrh Žingarce na Trnjane v Rožu. Še pred kakimi 100 leti so kon-

trabantarji fihotapili preko Vrtače in Albinke tobak. Kdor je na svojem hrbtu prenesel po tej stezi od Bleda star cent (56 kg) tobaka, je dobil v Trnjah ob Dravi goldinar na roko. In takih kontrabantarjev ni bilo malo!

Ta prehod preko Ljubelja je v tistih starodavnih časih neznatnemu prometu zadostoval. Na vsem preko 100 km dolgem grebenu Karavank je bil tak prehod (tudi samo steza) edino še preko Jezerskega vrha na Železno Kaplo. In vendar so tudi te skromne prometne žile koristile povzdigi krajev. Pod Jezerškim vrhom se je razvila Železna Kapla in številne fužine ob Beli, ob Ljubelju pa Tržič na eni ter stari Podljubelj na drugi strani, dokler teh cvetočih krajev ni uničil potres leta 1348. O starem Podljubelju pravijo Rutarjani, da je bilo ondi pravo pohujšanje. Ljudje so bili tako prevzetni, da niso hoteli več Boga poznati. Celo Žingarca in Grlovec sta se začela meniti, kako bi to Sodomo in Gomoro pokončala. Žingarca je rekla: »Grlovec, pogrezní se ti«. Grlovec pa: »Jaz ne sežem tako daleč, zasuj ti to gnezdo.« Res se je ponoči Žingarca stresla, da se je odtrgal cel rob in pokopal hiše in ljudi. Rešil se je samo neki fant, ki je tisto noč vasoval v Trnjah.

Na koroški strani Ljubelja so gotovo že pred kakimi 800 leti kopali svinec, zato je dobil kraj ime Bleiberg in se za razliko od istoimene vasi pod Dobračem imenuje danes Slovenj Plajberg. Ljudska domišljija je okrasila tudi izsleditev svinca z zanimivo pravljico: V Rutah so nekđaj obdelovali samo skopo polje, predvsem pa redilj živino. Pastirjem na Tomaževi planini pa je vedno zmanjkovalo mleka in smetane. Prišli so na to, da gornj mož mleko posnema. Silnega kosmatinca pa se niso upali očitno prijeti; napolnili so škaaf za mleko z žganjem in pustili poleg skorenice (škornje), znotraj s smolo namazane. Gornji mož se je pošteno napil, obul iz radovednosti skorenice, in ko so pastirji planili po njem, ni mogel ne stati, ne ubežati. Zvezali so ga s srobotjo (nobena druga vez bi ga ne držala!) in odgnali. Na pustoti je vpila gorna žena za njim: »Krava pijana, ali ti nisem djala, da samo mleko pij!« Pri cerkvi se je zbralo ljudi kakor na sejem, celo Strugarji in Brojani so pritekli. Gornji mož pa je začel milo prositi, naj ga spustijo, v kar so pastirji privolili šele ko je bil obljubil, da pokaže rudo, od ka-

tere bodo Rute bogate. Res je pokazal kraje v Ráškrobi, Kolomajki in Rázpottju, kjer so nastale prve jame; ko pa so ga spustili, se jim je rogali iz gozda: »Imeli ste tičico, pa je niste znali oskubiti! V Rutah je zlata in srebra, da nikdo ne ve in nihče ne bo vedel, za vas je svinec dovolj dober!« Potem pa se je prekoračil iz Žingarce na Grlovec, pljunil na Rute pod seboj in šel preganjat žark - žene, ki so kmetom prerokovale dobro letino! Zato odslej vsak drvar vseka v štor križ, da ima pribežališče žark-žena, ki jo preganja gornji mož.

Rutarjani so kopali svinec sprva za humberške grajščake in vetrinjske menihe, potem tudi za drugo gosposko (nazadnje za Bleiberger Bergwerks-Union), na zlato in srebro pa čakajo še danes! Pred kakimi 20 leti pa so tudi rudnike na svinec opustili, ker je voda vdrla v globoke jame. Ime pa je kraju ostalo.

Ze zgodaj je ob osojnem pobočju Ljubelja stala danes porušena cerkev sv. Lenarta. To cerkev s posestvi in novinami je leta 1239. daroval oglejski patriarh samostanu Vetrinju, da oskrbuje tam najmanj enkrat na teden mašo na čast vsem svetnikom, da kak brat ali konverz pogosto tam biva, skrbi za pota in mostove ter za ogenj, slamo in gorko sobo potujočim, ki naj jim nudi gostoljubje.

Tudi to dobo je ohranilo ljudstvo v spominu. Pripoveduje se, da je stal nekđaj za Pošino pod Kozanjakom »meniški grad«, kjer je še sedaj zakopan »šac«, ki ga čuvajo tri zveri: črn pes, črn maček in črna kača. Zadnja »frava« tega gradu je zaradi velikih pregreh postala »zdana duša« in mora zdaj v podobi kače pokoro delati ter na odrešenje čakati. Ob mesečini pa razprostira po čereh Pošine kot bela žena rjuhe in na njih presuša denar, da se sliši, kako cingla, kakor da zlati padajo. To zdano dušo bi imel nekđaj rešiti neki Podnar. V sanjah mu je bila naročila: »V podobi kače bom prišla proti tebi, ti pa vzemi tri leskove šibice, kolikor za eno leto zrastejo in me z vsako udari, da se bo prelomila — pa bom rešena. Ne boj se, da bi še tako strašno bilo, vse moje bogastvo bo tvoje!« Ko pa se je potem pri valila proti Podnarju kača, debelejša kakor žrd, ter se je zvijala in sikala, da je skrun od nje letel, je kmetič prestrašen zbežal, zdana duša pa je jadikovala:

»Oj ti nesrečni človek, samo ti si me mogel rešiti! Sedaj pa moram čakati, da bo zgubila na Grlovcu neka ptica seme, iz katerega bo zrasel bor, čigar panj bo sta dva črna junca od Ljubeljšnjaka na žago peljala; v zibelki iz teh desk pa bo rasel otrok, ki me bo zopet mogel rešiti!« In še danes je ta duša zdana. Kozanja jo je videla, ko je tri rjuhe zlata sušila, denar je bil ves v plamenih. Bela žena je vpila »vzemi«. Kozanja pa je tak strah prevzel, da je zbežala. Tudi Kozanjaka, ko je v mladosti kože pasel in je zaklel, je ta bela žena posvarila: »Dečko, še prekrizal se nisi, pa že kolneš.«

Pa tudi ko so vetrinjski menihi skrbeli za promet preko Ljubelja, so steze in pota ostala bistveno še dolga stoletja enako klaverna. Vzrok je iskati v srednjeveškem fevdalnem sestavu: kmet je bil priklenjen na grudo in se ni smel prosto gibati, obrtniki uklenjeni v zadruge (cehe), mesta in trgi so imeli izključno tržno pravico, da, celo promet je bil navezan na nekatere ceste — po drugih se ni smela roba prevažati. To pa je veljalo za Ljubelj! Tedanji promet je šel mimo Karavank, predvsem skozi Kanalsko dolino v Furlanijo in Benetke, ki so tedaj absolutno obvladovale svetovno trgovino. Za to cesto pa so tudi skrbele tedanje merodajne posvetne oblasti: oglejski patriarh, ki je imel muto na Pontablu in pravico skladišča v furlanskih mestih, bamberški škof zaradi svojega Beljaka, salzburški nadškof zaradi Brež in koroški (avstrijski) vojvoda zavoljo Št. Vida. Ta mesta so imela pravico skladišča, t. j. potujoči trgovci so morali svojo robo nekaj dni na prodaj postaviti in šele potem, če se ni sklenila kupčija, so smeli dalje. Pri mutah pa se je roba tehtala in pobirala mitnina, vozniki so se nalašč zadrževali ves dan in še dalje, samo da so v mestu čimveč zapravili na cehi. Deželni pridelki so se morali nositi v mesta na trg in tam oddajati meščanom proti določeni ceni. Še leta 1386. je predpisal avstrijski vojvoda vsem podložnikom, da smejo s a m o preko Beljaka tržiti z Benečijo in da morajo v Št. Vidu pri vojvodinski muti skladati blago: samo živina in žito se je smelo spravljati v Benečijo preko Krasa (Ljubljané), nazaj pa vino po tej poti.

Medtem pa se je začel čimdalje bolj razvijati na eni strani Trst in se uveljavljati v trgovini z alpskimi deželami, na drugi strani pa Celovec, ki je tem bolj stremelji po naravni in najbližji zvezi na

jug. Celovčani so po možnosti skrbeli za prometno žilo preko Ljubelja in so se sredi 14. stoletja celo trudili razširiti stezo v vozno pot, kar pa jim deželni vojvoda ni dovolil, ker bi to škodovalo njegovi pravici skladišča v Velikovcu, odkoder so labudsko železo spravljali preko Jezerskega vrha na svetovno tržišče. Torej celo ta steza je imela prednost pred Ljubeljem!

Razmah prometa pa je čedalje bolj rahljal srednjeveške sponse. Do konca 15. stoletja so se zaporedoma otrešli Gradec, Ljubljana, Celovec, Velikovec dolžnosti trgovati preko Beljaka in skladati robo v Št. Vidu. Ljubljana je pritegnila trgovino s Trstom na sebe, tudi promet preko Ljubelja in Jezerskega vrha je pridobil.

Ob svitu novega veka pa je bil z izsleditvijo morskega pota okoli Afrike v Indijo ter z odkritjem Amerike zadan monopolnemu značaju beneške trgovine smrten udarec. Trst si je opomogel. Ko je postal kmalu nato tudi Celovec glavno mesto kot mesto deželnih stanov, se je izkazala nujna potreba najkrajše ceste na jug. Deželni stanovi so takoj začeli graditi široko cesto preko Ljubelja. Premagati je bilo treba hude tehniške ovire. Delo je trajalo 20 let. Vrh Ljubelja so preluknjali s predorom, ki je stal 20 tisoč goldinarjev. Leta 1575. je mogel koroški oddelek vojske proti Turkom že korakati po novi cesti preko Ljubelja in prepeljati težke topove.

Tudi gradnjo te ceste je ovenčala ljudska domišljija s povestjo: Pri skali Pošine pod Sopotnico je bilo treba premostiti sprva Podensko, potem pa še Ljubeljsko Borovnico v soteskah, ki dotlej sploh niso bile prehodne. Zlasti Podenska Borovnica se v divjih skokih in slapih besno zaganja v globočino ter je v obsežnih tolmunih izdolbla velike kotle v skalo; pravijo, da je v enem takem, Šum imenovanem, hudič svojo babo kopal. Nad takim tolmunom je bilo treba postaviti za novo cesto trden most — to pa ni šlo in ni šlo! Vsakokrat je voda v besnem navalu dograjeni most zopet podrla in ga brez sledu pogoltnila z drugim kamenjem, katerega je valila. Mojster je bil ves obupan in si ni znal drugače pomagati, kakor da je stopil s hudičem v zvezi in ga poklal na pomoč. Obljubi mu je moral lepo plačilo: Kar pride prvo čez most, bo hudičevo. Zlodej se je z vso vnemo kotil dela, navalil je skale, da so kljubovale neugnanemu

hudourniku in jih deroča voda ni mogla več podreti. Ko je zavalil poslednji kamen, se je stisnil kraj mosta in prežal na plačilo. Mojster je vrgel eno štruco čez, njegov pes se je zakadil za kruhom — jaz pa ne vem, ali se je hudič zadovoljil s štruco, ali pa se je znesel tudi nad psom!*) Vsekakor pa most še danes stoji in se imenuje »hudičev«. Malo dalje pa je čez Ljubeljsko Borovnico speljan »nemški most«.

Tako se je torej mogel promet neovirano razliti po novi, tokrat prvovrstni prometni žili. V obeh smereh so škripali težko obloženi vozovi; zagoreli vozniki so ob straneh pokali z biči, zateglo se je oglašal poštni rog, blestela je oprema težkih konjev, cestarji in njih pomočniki so imeli preko glave dela. Pozimi so regimenti okoličanov kidali sneg mestoma po več skladov na visoko, taberne ob cesti so cvetele, brhke natakarice žarele! Cesta je slovela po smeli in tehniško dovršeni izpeljavi kot pravo gorsko čudo v tedanji Avstriji. Značilen zanjo je bil predor na vrhu, ki pa je postal sčasoma nevaren, da se poruši. Promet pa je bil čedalje živahnější, zlasti odkar je bil l. 1725. Trst proglašen za prosto luko, zato je postala obnova ceste nujna. To delo se je dovršilo leta 1728. Predor na grebenu so razkopali, tako, da je cesta prevalila vrh v globoki zarezi. Avgusta tega leta je prišel cesar Karol VI. osebno na Koroško in je sprejel v deželni hiši v Celovcu poklone deželnih stanov v znak nekdanjega ustoličenja po svobodnem kmetu. Tam je izdal 23. avgusta 1728 *Schadbossver-*

* Ta pravljica je last vseh alpskih narodov. Znana je v podobni obliki tudi v Švici, kjer jo je slišal francoski pisatelj Dumas in je napisal po nji povest »Hudičev most«. Op. ured.

s chreib ung, da so ga oprostili »des gewöhnlichen ayds und des sizens am stuhl Zu Karnburg und Zollfeld!« Samo ta ceremonija je tedaj še ostala od nekdanjega ustoličenja na Gosposvetskem polju in še ta ceremonija se je izvajala zadnjič v zgodovini!

Ob teh slovesnostih se je otvorila tudi popravljena cesta preko Ljubelja. Čuden naključek! Tedaj, ko so koroškim Slovincem zatonile v nepovrat njih starodavne pravice, se jim je odprla povečana cesta na jug, odkoder naj bi prišlo kaj gorkote v premle ude! Ali jug je ječal v suženjstvu, krvavel v turških vojnah — preko Ljubelja so še daleč na jug prevladovale mrzle severne sape!

Pripoveduje se, da je hotel cesar Karol VI. pri otvoritvi ceste govoriti osebno z domačini v Brodeh, pa nikdo ni znal nemški. Končno se je vendar našel neki Peter, ki se je mogel s cesarjem v nemškem jeziku pomeniti. Odslej je dobil ime Dajčpeter ter je to ime ostalo na znani gostilni v Brodeh.

★

Dve sto let je od tega minulo, pa samo dobro polovico te dobe je cvetel promet preko Ljubelja, potem pa ga je lokomotiva odvrnila na druge tire. In zopet počiva nekdanj toli šumna cesta, — izpolnila je svojo nalogo s prometnega stališča, v nacijskonalnem pogledu pa nam ni prinesla primerne koristi. Nasprotno, privabila je čimdalje več Dajčpetrov! In Ljubelj je doživel, da ga je presekala državna meja in v živo zarezala našemu narodnemu telesu!

Samo korak turistov odmeva še po tej cesti in to turistov s severa!

Turisti z juga, ali vas ne mika ta začarani svet? Poglejte, če tam gorni mož še preganja žark-žene, povejte mi, ali ni že odrešena z d a n a duša v Pošini!

Zakaj se dogajajo železniške nesreče?

Minule dni so razburile vso našo javnost železniške nesreče v Srbiji. Obrnili smo se na prometnega strokovnjaka z vprašanjem: »Kaj je po Vašem mnenju krivo, da se še vedno dogajajo železniške nezgode in celo katastrofe?« Odgovor, ki smo ga prejeli, bo povedal čitatelju marsikaj zanimivega o današnjem železniškem prometu.

Slovenski pregovor pravi, da nesreča nikdar ne počiva. Marsikdo je imel že priliko, da se sam preveri o resničnosti tega izreka. Osobito mnogo bl

nam v tem pogledu lahko povedali železničarji, zakaj tu so večje in manjše nezgode kar na dnevnem redu. Železnica je kot taka ogromno prevozno

podjetje, ki zaposluje v vseh svojih panogah silne mase uslužbenstva, ima v pogonu stotine parnih lokomotiv, na tisoče potniških in še mnogo več tovornih vozov. Delo je razporejeno po vseh mogočih delavnicah, skladiščih, popravilnicah, kurilnicah in drugih pomožnih zavodih. Nikar se torej ne čudimo, če se v takem ogromnem obratu pripeti kakšna nesreča ali obratne motnje. Na drugi strani pa je povsem jasno, da mora imeti vsaka stvar svoj vzrok, ker se sicer ne bi nikdar nič dogodilo.

Železniške nezgode delimo v troje velikih skupin, ki so: gradbene, obratne ter nezgode v pomožnih zavodih. Prve se pripete v glavnem za časa gradnje kake železniške proge in so po svojem številu in tudi po kakovosti odvisne predvsem od ozemlja, kjer se nova proga gradi. Na ravnini, kjer ni skoraj nikakih težkoč, se bodo gradbene nezgode le redko pripetile. Njihovo število pa naraste v težkem gorskem terenu, kjer se vrtajo predori, grade veliki mostovi preko globokih prepadov, ustvarjajo zidovja proti lavinam in padanju kamenja, rušenju skal itd. Osebito so nevarna razna pogorja, ki vsebujejo karbonske in druge kamenine, kjer se nabirajo med plastmi tudi razni eksplozivni plini, ki povzročajo težke eksplozije, ogražajo življenje stoterih delavcev in poškodujejo gradbeni material v velikih množinah. Mnogokrat morajo po takih eksplozijah začeti delo znova.

Najbolj pogoste pa so v železniškem življenju obratne nezgode, ki imajo za žrtve ljudi, uničijo železniške proge in vozila ter poškodujejo železnice v prevozu izročene pošiljke. Med tako zvane obratne nezgode štejemo v prvi vrsti take, ki jih povzroča narava sama in so nam znane pod imenom elementarne nesreče. V drugi vrsti prihajajo v poštev nezgode, ki jih povzročijo pa tam zlobna roka prapalic, ki jim ni nič svetega na svetu. Tudi te vrste nesreč imajo po navadi zelo hude posledice. Največje število nesreč se zvedi zaradi slabega stanja železniških prog, dalje zavoljo malomarnosti in nepazljivosti železniškega osebja in tudi potujočega občinstva, ki ne upošteva vedno in povsod varnostnih predpisov.

Jasno je samo po sebi, da mora imeti vsaka proga vse v redu, ako naj se prepreči kaka nezgoda. Potrebno je, da je v prvi vrsti temelj za progo prvovrstno

zgrajen, t. j. da teče proga po terenu, kjer se ni bati nikakih posipanj celotnega progovnega ustroja. Dalje je treba natanko upoštevati dejstvo, da vzdrži vsaka proga samo neko težo lokomotiv in vlakov, ki pa ne sme biti nikoli in pod nobenim pogojem prekoračena. Če se dolgo časa rabijo na slabi progji pretežka vozila, nastanejo osebito na tiru in njegovi neposredni podlogi, t. j. na pragih poškodbe, ki se kažejo v pokanju tirnic, zlomu tirničnih podložk in spojk, v odnehanju pritrdilnih žebeljev in vijakov, ki vežejo tirnice na prage. Tako nastane nevarnost, da se zbog premalo solidnega tira prevrne kaka tirnica in nastane takoj iztirjenje vlaka. Mnogokrat pa niti ni treba, da bi se tirnica prevrnila; zadostuje že samo razširjenje tira, da se raztiri kako vozilo, ki potegne mnogokrat za seboj ves vlak in zapusti ogromno škodo na materijalu in blagu. Skoraj v vseh sličnih primerih pa se poškodujejo bolj ali manj tudi sami uslužbenecj.

Vsak železniški obrat je le relativno varen. Vsekakor pa je na progah, ki so opremljene z vsemi potrebnimi in predpisanimi signali na progji in v postajah, varnost mnogokrat večja, nego na progah, kjer se opravlja tudi ta panoga službe le bolj »po domače«. Osebito velja to za proge, kjer je vedno močan promet in je število vlakov zelo veliko. Še večja je nevarnost na enotirnih progah, kjer se lahko srečujejo vlaki samo na postajah in nikjer na odprti progji, kakor je to mogoče na dvotirni progji, ki ima za vsako smer poseben tir ter se vrši na postajah le prehitavanje vlakov v isti smeri. Zato je potrebno, da se vsaka enotirna proga še bolj zavaruje proti nezgodam, da se tako zmanjša možnost nevarnosti.

Med večje nezgode, ki so se in se tudi še sedaj pojavljajo, štejemo trčenja, iztirenja in oplazenja vlakov, razne poškodbe lokomotiv in vozil, ki povzročajo slične nezgode. Med nesreče pa štejemo iztirenja posameznih vozil na postajah, kjer po navadi ni večje poškodbe, zato tudi ni v večji meri oviran promet ostalih vlakov. Najtežja nezgoda je vsekakor fista, ki povzroči poleg mnogih smrtnih žrtev popotnikov in železničariev tudi veliko poškodbo vozil in v njih se nahajajočega blaga ter obenem za dalje časa popolnoma zaopre isto progo za vse ostale vlake. V tem primeru je železnica dolžna, da se poslužuje kakšne pomožne proge, kjer se

po ovinku izvršuje zasilni promet; kjer pa to ne gre, je prav tako skrb železniške uprave, da vsaj za silo očisti progo ostankov poškodovanih vozil in omogoči vsaj zasilni promet. V tem primeru je treba napeti vse sile, da se najprej odstranijo vsi težji deli poškodovanih vozil in nato z vsemi delavci popravi proga, da se lahko vrši promet. Dokler ta dela niso izvršena, je treba popotnikom omogočiti nadaljevanje potovanja s prestopanjem, kar se izvrši tako, da se dostavijo na obe strani nezgodnega mesta vlakovne garniture in se presele potniki in prtljaga preko nezgodnega mesta iz tega vlaka na drugega.

Naglasili smo že poprej, da so najštevilnejše nezgode, ki izvirajo iz slabega stanja proge in pa nezgode zavoljo malomarnosti osebja. Z železnico, ki je zelo zapleten prometni aparat, je tako kot s precizno uro. Če tamkaj ne deluje vsako kolesce do pičice natanko, se ustavi ves stroj. Ako na pri železnici ne izvršuje vsak izmed uslužbencev svoje službe in spregleda kako malenkost, utegnejo nastati nedogledne posledice. Če n. pr. kretničar na postaji ne postavi pravilno vseh kretnic in se morata tukaj srečati dva vlaka, obstoji velika možnost, da se bo zgodilo trčenje, ki ima lahko za posledico uničenje obeh lokomotiv in cele vrste vozov, ne glede na to, da so pri potniških vlakih zaradi popisane malomarnosti ogroženi tudi popotniki. Kretnikova malomarnost torej lahko povzroči — je sicer na videz tudi neznatna — nepregledne posledice. Kot značilen lahko navedemo tudi primer, ko si prometnik na kakli postaji ni popolnoma na jasnem, ali sme odpraviti iz postaje kak vlak v smer, odkoder je pričakovati na enotirni progi protivlak ali ne. Če se ne prepriča popolnoma o izvedljivosti svoje namere in spusti vlak kar na slepo na progo, se v največjih primerih pripeti trčenje na progi, ki je po navadi še mnogo bolj usodopolno kakor na postajah, ker zavozita v zadnjem slučaju oba vlaka drug v drugega z največjo brzino, če je razgled oviran. Vendar pa so v zadnjem času taki slučajji že zelo redki, ker se vsak izmed prometnikov zanima za svojo službo in točno pretehta položaj, preden se za kaj odloči. Statistika nam pravi, da je na odprti progi vedno manj trčenj, medtem ko je število trčenj v postajah le malenkostno padlo.

Za iztirenje vlaka je poleg kakovosti proge merodajno tudi stanje železniških vozil in posebno še njihovih koles. Ako ima lokomotiva, ki vozi vlak, vsa kolesa, osobito pa prva v redu, tedaj je to doprinos k sigurnosti. Kakor hitro pa vodilna kolesa nimajo pravih mer in so bodisi preostra v sledilnih venci, bodisi preveč izrabljena, potem se je sigurnost za toliko poslabšala. V tem primeru in pa, če je tudi proga v slabšem stanju, je možnost iztirenja mnogo večja kot sicer.

Nezgode za potnike in material pa nastajajo tudi ne glede na to, da vlak iztiril ali trčil z drugim. Mnogokrat ne zadene niti najmanjša krivda niti proge niti kolesja, temveč se lahko pripeti nezgoda zaradi nepazljivosti strojnega osebja, če le-to ne posveča poverjeni lokomotivi zadostne pozornosti. Primerilo se je že nekajkrat, da so prav zaradi malomarnosti strojnega osebja eksplodirali parni lokomotivski kotli in povzročili poleg smrti osebja tudi veliko materialno škodo. Sicer so nesreče v tem obsegu in z večjimi posledicami skoraj nehale, vendar beležimo tudi v zadnjih dneh izgubo šestero človeških življenj, ki so bila pokončana zaradi tega, ker je počila dimna cev v lokomotivnem kotlu. V mnogih primerih pa seveda ne moremo govoriti o krivdi osebja, pač pa o slabem kotelnem in drugem materialu, ki povzroča težke motnje prometa s tem, da onesposablja lokomotivo in vozove za nadaljnji obrat in tako ovira promet.

Lahko bi našli še mnogo drugih vzrokov, ki imajo za posledico železniške nesreče, toda tako bi nastalo dolgo poglavje. Sigurno bo čitatelje zanimalo, da je na prvem mestu glede nezgod Severna Amerika z njenim ogromnim železniškim omrežjem in samo primitivnimi varnostnimi napravami prednjačila na v varnosti predvsem Nemčija in Anglija, medtem ko so železniške nezgode v Franciji in osobito v Italiji o ceci pogoste. Kar se tiče naše domovine, moramo navesti, da se vkljub slabim progam in ne baš prvovrstnem materialu zaradi precej zanesljivega osebja nesreče ne pojavljajo prepogosto. Statistika iz leta 1924 nam pravi, da je bilo večjih in manjših iztirenj v vsej državi 528 trčenj 90 in ostalih manjših nezgod 1020, skupaj torej 1627 nezgod. Zaradi pospanja terena je bil promet prekinjen v treh primerih, snežni zameti so ovirali v 38,

povodnji v 21, porušenje proge v 7 slučajih itd. Prekinjen je bil promet skupno 1835 ur. Vse nezgode so zahtevale skupno 169 življenj, 570 oseb pa je bilo ranjeno. Največje število umrlih in ra-

njenih se nanaša seveda na železničarje, ki so v prvi vrsti ogroženi in tudi edini zaposleni nepretrgoma v železniškem obratu.

Goya in Rembrandt

(K našim slikam.)

V današnji številki prinašamo portret znamenitega španskega slikarja Goye, čigar 100letnice smrti se je spominjala letos vsa kulturna Evropa. Reproduciramo njegovo znamenito sliko »Les Forgerons« (Kovači). Francisco José de Goya y Lucientes se je rodil l. 1746. v Fuente de Todos (Španija) in je umrl v Bordeauxu. Nekateri ga označujejo kot prvega zares modernega evropskega slikarja, vsekakor pa je bil eden izmed prvih Špancev, ki so se drznili upreti globoko katoliškim tradicijam svoje dežele in napadati njihove temelje. Goyeve slike, v katerih se sarkastično norčuje iz pretiranih pobožnjakarjev, pregorelih duhovnikov in menihov itd., so vzbudile v Španiji veliko ogorčenje in Goya je moral še

mlad zapustiti domovino. Odsel je v Italijo in živel v Rimu, vendar se v jedru ni izpremenil. Naslikal je sicer nekaj cerkvenih slik, vendar le-te ne očitujejo posebnega duha. Najmočnejši je bil v karikaturah, v groteskni risbah, v bičanju dvornih in cerkvenih razmer, prav tako zanimiv in posrečen je tudi motiv iz španskega ljudskega življenja, ki očitujejo za tiste čase nenavadno razgibanost.

Rembrandt je znamenit holandski slikar, ki bomo o njem izpregovorili ob drugi priložnosti kaj več. Za danes prinašamo reprodukcijo njegove znamenite slike »Mladenič«, ki je bila nedavno prodana v Parizu za več ko 14 milijonov dinarjev.

Današnja umetniška priloga

Današnji številki smo priložili reprodukcijo lepe fotografije g. prof. Janka Ravnika »Bohinjsko jezero«. To jezero je prav tako kot Blejsko znano ne samo po vsej Jugoslaviji, ampak tudi širom Evrope. Vsekakor lahko štejemo našo reprodukcijo k najlepšim slikam tega jezera vobče, zato smo preverjeni, da bo vsakega naročnika razveselila.

Med tem smo prejeli več posnetkov, ki pa niso v skladu z našimi zahtevami. Ni dovolj, da je ta ali oni kraj bolj ali manj natanko zadet; taka slika je dobra za razglednice, ne pa za umetniške priloge. Na naši sliki mora biti nekaj več; tipična lepota tega kraja. Samo taka slika ima trajno vrednost in jo vsak rad pogleda ne samo enkrat, kakor razglednico, marveč češče, kakor umetniško sliko!

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrletno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Prešernova ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrletno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke. ČESKOSLOVASKA mesečno 4 krone. AVSTRIJA mesečno 63 grošev. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Foto Janjo Ravnik

Bohinjsko Jezero